

VOORAF

‘Hardloopgroepjes’

Bert Glorie (eindredacteur ad hoc)

De apostel Paulus vergeleek geloven in Christus en gelovig handelen al met hardlopen. De parochie valt dan te vergelijken met een atletiekvereniging. Aan vaste kerkgangers wordt al snel gevraagd of ze vrijwilligerswerk voor de club willen doen. Men verwacht tevens een jaarlijkse financiële bijdrage.

Een bedevaartsoord lijkt daarentegen op een sportschool: mensen komen en gaan wanneer ze zin hebben. Ze bidden of mediteren op hun favoriete plekje, steken al of niet een kaarsje op, schrijven al of niet iets in het intentieboek, werpen wellicht een euro in het offerblok en voelen zich verder nergens toe verplicht.

Daarnaast zijn er de spontaan ontstane hardloopgroepjes. Over dergelijke groepjes gaat het in het grootste deel van dit nummer. De directe aanleiding hiertoe wordt gevormd door een symposium dat Luce/CRC op 4 november 2011 organiseerde rond het boek *Kleine geloofsgroepen, wegen naar een vitale parochie* (uitg. abdijs van Berne, Heeswijk 2011). Dit boek is de vrucht van enkele pastorale congressen van de Katholieke Charismatische Vernieuwing (KCV) en andere nieuwe bewegingen binnen de r.k. kerk. Het symposium bracht een spannende ontmoeting tot stand tussen wetenschappers en mensen met veel ervaring in het toerusten van leden van kleine geloofsgroepen.

Het woord was allereerst aan Henk van Hout, die de kleine geloofsgroep omschreef als een “mobiele kerk”, met als brandpunt de Sjechina, de inwoning Gods. Vervolgens maakte Sake Stoppels een tour d’horizon langs kleine geloofsgroepen binnen de reformatorische traditie. Aan de katholieke auteurs van het boek stelde hij enkele prikkelende vragen. Daarna sprak Jozef Wissink over het perspectief dat door kleine geloofsgroepen geboden wordt in een kerk en een samenleving die gekenmerkt worden door individualisering en schaalvergroting. De inleiding en beide toespraken zijn in dit nummer opgenomen. Dat geldt tevens voor twee van de drie reflecties op workshops die daarna plaatsvonden. Ze zijn van de hand van René Hornikx en Kees Slijkerman. René benadrukt de waarde van het geloofsgesprek en eindigt zijn reflectie, zoals van hem te verwachten valt, met een prachtige

parabel. Kees, werkzaam binnen de KCV en redacteur van het voorliggende boek, gaat vooral in op vragen en opmerkingen van mensen die al wat ervaring hebben met kleine geloofsgroepen. Centraal staat daarbij de methodiek die door Klemens Armbruster ontwikkeld is onder de naam WeG-concept (Wege erwachsener Glaubens). Dit concept is te vergelijken met dat van de groeigroepen.

Deze Nieuwsbrief vervolgt met een compact en doorwrocht artikel van Robert Doornenbal. Onderwerp is het leiderschap binnen kleine geloofsgroepen, waaronder hier ook de wat grotere “emerging churches” worden verstaan. Robert benoemt verschillende vormen van leiderschap en geeft aan dat er momenteel sprake is van een paradigmaverandering. Sinds 2000 heeft het organisch leiderschap zich baangebrosen, een informeel leiderschap dat door heel de groep wordt gedeeld. Emerging Churches werken volgens dit principe. Onlangs heeft heel de wereld dit nieuwe paradigma in actie kunnen zien bij de Occupy-beweging. Stefan Paas maakt vervolgens een vergelijking tussen de bible belt en de grachtengordel, ofwel tussen Christendom en cultuur. We kunnen niet bewijzen dat élitecultuur en Christelijk geloof waardevoller of nuttiger zijn dan volkscultuur en nieuwe religiositeit. Dat hoeft ook niet. Vanuit onze persoonlijke geraaktheid kunnen wij als cultuurminnaars, wat zeg ik, als Christenen proberen onze medemensen te overtuigen van de waarde en de zin van ons geloof.

Drie recensies maken deze Nieuwsbrief compleet. Roger Weverbergh bespreekt enthousiast het boek *Golfslag van de tijd* van Gerben Heitink. Erik Sengers recenseert met gevoel voor zowel theologie als sociale wetenschappen *Onder spanning; een veelzijdige kijk op veranderingen in kerk en samenleving* onder redactie van Stefan Paas en Pieter Boersema. Tenslotte geeft Peter den

Hoedt via zijn recensie van *Citykerken werken zo* van Bert Kuipers een verhelderend inkijkje in de Laurenskerk in Rotterdam.

De Nieuwsbrief heeft zich in de loop der jaren ontwikkeld tot een tijdschrift dat niet enkel voor leden van het WKO interessant kan zijn. Een hogeschool wil het opnemen in haar mediatheek, niet-leden willen zich erop abonneren en als lid van het WKO geeft u het wellicht zelf ter lezing door aan collega's en vrienden. Daarom heeft het bestuur besloten de

ledenlijst per 1 januari 2012 niet meer in de Nieuwsbrief op te nemen. De ledenlijst zal digitaal worden verstuurd. Tevens zullen in de Nieuwsbrief voortaan berichten van het bestuur ontbreken. Deze zullen geplaatst worden op de vernieuwde website die, hoe kan het ook anders, in opbouw is. Op deze site zullen tevens de Nieuwsbrieven worden geplaatst die in de afgelopen jaren verschenen zijn. Nieuwe nummers zullen enkele maanden na verschijning worden toegevoegd.

INTRODUCTIE

Kleine geloofsgroepen als 'mobiele kerken'

Henk van Hout (wrnd.voorzitter WKO)

In een van zijn laatste bijdragen aan het dagblad *Trouw* schreef theoloog en columnist Jan Greven, dat de kerk nog veel van het woonwarenhuis Ikea kan leren. Evenals grote Amerikaanse bedrijven als Walmart of McDonalds wil natuurlijk ook het Zweedse Ikea zoveel mogelijk spullen verkopen tegen een zo laag mogelijke prijs.

Toch gaan de tevreden kopers bij Ikea niet enkel de deur uit met handige en gezellige producten maar vooral met een warm gemeenschapsgevoel. Kopers zijn niet zomaar klanten maar leden van de speciale Ikea-family! Bovendien nemen ze dat familiegevoel ook nog eens mee naar hun eigen huis, want artikelen van Ikea worden uitsluitend geleverd als zelfbouwpakket. Wat je in de winkel hebt aangeschaft mag je thuis ook nog eens samen in elkaar knutselen. De Ikea-gezinsleden delen in feite dezelfde waarden en doelstellingen: van hun huis een mooi en gezellig woonparadijs maken. Dat schept zowel identiteit als gemeenschap.

Bij het onderwerp van dit WKO-nummer, kleine geloofsgroepen, draait het volgens mij precies om deze twee zaken: identiteit en saamhorigheid, discipelschap en gemeenschap. Kleine geloofsgroepen scheppen de mogelijkheid je te onderscheiden als gelovig individu en tegelijk deel uit te maken van de grotere kerkelijke familie. Individualisering en gemeenschapsgevoel sluiten elkaar niet uit maar in. Kleine geloofsgroepen passen in die zin perfect bij een bredere trend in onze (laat) moderne samenleving, zoals onlangs nog is gedocumenteerd door het Sociaal Cultureel Planbureau in het onderzoek naar informele groepen (maart 2011). Ook buiten de kerken is

het 'in' om samen in een klein groepje hard te lopen, eerder dan je aan te sluiten bij een grote sportvereniging. Zoals het in vele kringen ook meer trendy is om zelf creatief te koken in een kookgroepje in plaats van met z'n allen naar een restaurant te gaan. Of dat restaurant moet zich op zijn beurt weer onderscheiden door een extra Michelinster of door een gezellig kinderparadijs.

Naar schatting neemt 1 op de 3 Nederlanders regelmatig deel aan zelfgeorganiseerde verbanden met familie, vrienden of kennissen, gelijkgezinden of lotgenoten. Het zijn informele, kleinschalige en losse podia om vorm te geven aan politieke idealen of sociale betrokkenheid of aan existentiële zingevingsvraag-

stukken. Vooral die laatste categorie neemt aan betekenis toe, zoals blijkt uit de opkomst van informele groepen van en voor verlegen mensen, maatschappelijk depressieven, alzheimerpatiënten, ouders van het vermoorde kind, mensen die lijden aan anorexia of hyperventilatie. Maar ook op andere vlakken vervult de kleine groep een geheel eigen functie, getuige de hausse aan leesgroepen, kunstkringen, tuin- en milieugroepen, vluchtelingengroepen, charitatieve initiatieven, buurtburgergroepen en online communities. En nee, het is geen vluchtig verschijnsel: soms komen groepen wekelijks bijeen en voor langere tijd. En het is ook niet alleen iets van de laatste tijd, getuige de beroemde rederijkerskamers en andere broederschappen uit onze vaderlandse geschiedenis die bijeen kwamen met een bepaald doel of puur uit liefhebberij. Wel lijken zulke informele groepen in onze moderne samenleving steeds belangrijker te zijn geworden. Joep de Hart c.s. noemt ze niet voor niets de eigentijdse bronnen van sociale cohesie, het cement van onze samenleving.

In de kerken is het niet veel anders. De website www.simplechurch.eu vermeldt alleen al voor Europa zo'n 12.000 groepen in 1400 netwerken. Een *simple church* is een missionair 'kerkplantje' dat dankzij de verworteling in de christelijke hydrocultuur in grote mate zelfredzaam is. Dat wil niet zeggen dat er geen voeding of input van buiten is, of geen verbinding met de wereldkerk of dat er niet door anderen wordt gefaciliteerd. Vaak groeit er wel een of ander verbindend kader: een website, een platform of een netwerk. Maar de leden zijn allergisch voor al te veel institutionele inkadering. Het zijn in zekere zin 'mobiele kerken': bewegelijk, flexibel, en daardoor soms ongrijpbaar. Om die reden staan de officiële kerken doorgaans wat wantrouwend tegenover deze vormen van fluïde kerkzijn, behalve als dergelijke initiatieven - zoals binnen de RK Kerk - onderdeel zijn van erkende stromingen zoals de zogeheten nieuwe religieuze bewegingen, de charismatische vernieuwing of *Marriage Encounter*. Toch groeit langzamerhand kerkbreed - ook binnen parochies en gemeenten - de waardering voor deze *small Christian communities*, omdat ze de nodige kansen bieden voor vitalisering van het grotere geheel, voor mobilisering van de kerkelijke gemeente, voor het overdragen van

de christelijke traditie en het doorgeven van het evangelie.

Kleine geloofsgroepen, binnen en buiten parochies en gemeenten, sluiten op een of andere manier goed aan bij de gestalte van een minderheidskerk in onze westerse 'seculiere' samenleving: het biedt mensen de gelegenheid een individuele keuze te maken en te beslissen waar zij bij willen horen, het voorziet in een aanbod voor een divers publiek, het speelt in op het verlangen naar een persoonlijke beleving van geloof, spiritualiteit en engagement, het is onderdeel van een wereldwijde beweging aan katholieke, evangelische en oecumenische zijde. Het zijn kleine groepen van 8-15 mensen die regelmatig bijeen komen om te bidden of bijbel te lezen, het geloof met elkaar te delen en elkaar als christen tot steun te zijn in het leven van alledag. Zodra deze geloofsgroepen, huiskringen of leefgemeenschappen meer dan 15 (of 30 of 45) deelnemers tellen, worden ze verder opgesplitst. Deze kernsplitsing is kenmerkend voor hun missionair élan en geldt als basisprincipe van alle *ecclesiogenese*. Dat is heel andere koek dan bestaande geloofsgemeenschappen bij gebrek aan kerkgangers opheffen of als onderdeel van nieuwe (samengevoegde) parochies of gemeenten optuigen met locatieraden of pastoraatgroepen. Een dergelijke ommekeer in denken en doen vergt wel een radicaal afscheid van het oude, vertrouwde idee van een volkskerk en de opbouw van een celstructuur of netwerkstructuur. Of we als kerken, kerkleiders evengoed als kerkopbouwers, daar aan toe zijn? Wie het weet mag het zeggen.

Natuurlijk is de kerk van origine ('van Godswege') geen Ikea, geen warenhuis noch woonparadijs, en zijn de kleine geloofsgroepen ook niet een soort gezellig ballenbad. Toch heeft de kerk wel wat met 'wonen'. Niet enkel biedt zij religieuze mensen een herbergzame en inspirerende plek en bouwt zij mee aan een bewoonbare wereld van recht en gerechtigheid. Maar bovenal is het haar unieke missie teken en instrument te zijn van de *sjechina*: de inwoning Gods op aarde. Naarmate kleine geloofsgroepen vanuit de hun geschonken geestkracht aan die goddelijke 'inwoning' in kerk en samenleving bijdragen, zijn ze niet enkel van belang als sociaal cement maar bovenal als religieus ferment.

Het is de verbinding met het Hogere, het Oneindige, de Eeuwige, God, die gelovige mensen in deze kleine groepen zoeken. Pastores en kerkopbouwers kunnen van hun kant als animatoren aan de oprichting en vorming van dergelijke cellen bijdragen en instaan voor de aansluiting ('inplanting') bij het grotere kerkgeheel, zonder de ruimte en vrijheid met allerlei regels in te perken.

Om al deze redenen was de publicatie van de bundel 'Kleine geloofsgroepen. Wegen naar een vitale parochie' belangrijk genoeg voor een studiedag aan de Universiteit van Tilburg,

georganiseerd door Luce/CRC op 4 november 2011. Dit nummer van de WKO-Nieuwsbrief doet daarvan op eigen wijze verslag en beoogt zo de studie en de discussie rond dit nieuwe fenomeen binnen het vak 'kerkgebouw' gaande te houden. En wie er niet genoeg van kan krijgen meldt zich aan als deelnemer aan het zevende Pastoraal Congres, van 11 t/m 13 maart in Helvoirt (www.stucom.nl).

'Kleine geloofsgroepen. Wegen naar een vitale parochie' (uitgeverij Abdij van Berne, Heeswijk 2011)

TOESPRAAK

Mobiliseert de kleine groep de kerkelijke gemeente?

Protestantse ervaringen

Sake Stoppels

Theologie is uiteindelijk ook altijd biografie. Deze stelling van mijn promotor, de praktisch theoloog Gerben Heitink, kan ik van harte onderschrijven. Nadenken over de functie van de kleine groep binnen de kerk kan niet buiten mijn eigen biografie om. Zonder deelname aan verschillende kleine groepen zou ik vermoedelijk de kerk al lang hebben verlaten. Kleine groepen zijn in mijn leven van heel groot belang geweest, ze hebben mijn leven en mijn geloof beslissend beïnvloed.

Nog zeer onlangs hadden we met drie echtparen uit onze gemeente goede en eerlijke avonden over onze zoektocht naar geloof en naar waarachtig leven, met ruimte voor onderlinge voorbede en onderling pastoraat. Ik ben lid van een PKN gemeente waarin de aandacht voor de kleine groep groot is. Het is voor onze predikant een van de speerpunten van beleid. Hij zelf maakte ook samen met zijn vrouw deel uit van de groep waarover ik het

net had. Zo doet hij zelf wat hem in de gemeente voor ogen staat.

Vanuit de protestantse traditie - of beter: tradities - wil ik in dit artikel enkele gedachten aanreiken. De hoofdzaken daarvan heb ik samengevat in de vorm van vier *cursief* gezette vragen waarmee ik elk onderdeel afsluit. Het lijken mij stuk voor stuk vragen die kerkoverstijgend van belang zijn bij het nadenken over de mogelijkheden en de opbouwwaarde van de kleine groep.

Wat mobiliseert wat?

In de protestantse traditie heeft de kleine groep vanouds een relatief belangrijke plek gehad. Althans op papier. Dat begon al bij de reformator Maarten Luther. Bij hem hebben niet alleen de Latijnse en de Duitse mis een wezenlijke plaats in het functioneren van de kerk, maar ook de huissamenkomst waar in kleine kring het geloof wordt beleefd en gedeeld. Binnen die huissamenkomsten is er bij Luther ook ruimte voor de sacramenten, de bediening van doop en avondmaal. Hier zien we dus direct al een sterke verwijdering van de katholieke traditie. Overigens loopt het niet

storm bij deze kleinschalige samenkomsten. Luther ervaart dat er weinig interesse is voor deze intensieve vormen van geloofs-gemeenschap¹. Dat zet ons direct al op een spoor dat we de eeuwen door zullen blijven zien. In de hoofdstroom van het protestantisme zal de kleine groep getalsmatig gezien structureel een bescheiden rol spelen. Cijfers zeggen hier echter niet alles. De aandacht voor de kleine groep mag in kwantitatieve zin niet overdreven worden, maar kwalitatief is ze van grote betekenis geweest. Dat geldt misschien wel in het bijzonder voor de meer piëtistische en evangelicale stromingen binnen het protestantisme. Juist in kringen waarin de persoonlijke geloofsbeleving belangrijk werd en wordt geacht, zien we een grote interesse in de kleine groep. Er is een duidelijk verband tussen theologie en spiritualiteit aan de ene kant en de aandacht voor inhoudelijke groepsvorming aan de andere kant. Dat is een belangrijk gegeven voor het nadenken over de plek en de mogelijkheden van de kleine groep. Je kunt het format van de kleine groep niet zondermeer overzetten van de ene theologie naar de andere en van de ene spiritualiteit naar de andere. Op dit punt moeten we dus direct al de titel van deze bijdrage omkeren: het is niet zozeer de kleine groep die de kerkelijke gemeente mobiliseert, maar andersom: de kerkelijke gemeente mobiliseert de kleine groep. Of niet! Die omkering verhindert ons al te gemakkelijk over de opbouwwaarde van de kleine groep te spreken. Kleine groepen leven mede van het overkoepelend verband waarbinnen ze functioneren. De opbouwwaarde van de kleine groep is in potentie groot, maar wel moeten we oppassen voor een instrumenteel denken waarbij we het fenomeen min of meer strategisch inzetten, zonder een heldere inhoudelijke relatie met de gemeente of parochie als geheel. Inhoud en vorm blijken op dit punt sterk samen te hangen. Ik benadruk dat omdat ik in *Kleine geloofsgroepen* stemmen hoor die de kleine groep mede zien als een tegenhanger van parochieclustering en andere vormen van schaalvergroting. In dit verband wordt bijvoorbeeld de uitdrukking ‘flankerend beleid’ gebruikt². Het stimuleren van kleine groepen lijkt ook een logische remedie, maar zo werkt het in de praktijk echt niet, althans niet binnen het protestantisme. Schaalvergroting en de vorming van vruchtbare kleine groepen zijn feitelijk twee verschillende verhalen en ik betwijfel of je ze

zo gemakkelijk kunt koppelen. *De vraag dient zich dus aan hoe de verhouding ligt tussen organisatorische schaalvergroting en spirituele schaalverkleining.*

Protestantse geluiden en ervaringen

De protestantse dogmaticus Henk Berkhof neemt al in de jaren '70 van de vorige eeuw ‘het gesprek’ op als een van de ‘geleidende’ elementen waardoor de Geest werkzaam is. Berkhof voorziet een toenemend belang van het gesprek in de kleine kring, ook al is er in de geloofsleer nooit veel aandacht geweest voor dit medium van heilsoverdracht. Het is, zo schrijft hij, ‘algemene ervaring dat velen het geloof en de groei ervan veel meer te danken hebben aan gesprekken en gesprekskringen over het geloof dan aan de officieel erkende heilsmiddelen van de kerken. De Geest gebruikt dit middel eenvoudigweg, en met het voortschrijden van de moderne tijd in toenemende mate.’ Berkhof kan zelfs spreken van het ‘sacramentele’ karakter van het gesprek dat binnen de kerk zijn rechtmatige institutaire plek zal moeten kunnen innemen³. Daar ontbreekt het echter behoorlijk aan, zo blijkt uit uitvoerig empirisch onderzoek in het begin van de jaren '80 aan de Vrije Universiteit. Dit multidisciplinaire onderzoek naar de positie en de opbouwwaarde van de kleine groep in een specifieke kerkelijke gemeente levert uitkomsten op die niet vrolijk stemmen⁴. Het groepswerk heeft eigenlijk niet echt een plaats in het functioneren van de gemeente, beleidsmatig is er geen systematische aandacht voor. De groepsleden waarderen over het algemeen het lid zijn van een kleine groep, maar de onderzoekers constateren ook dat het de groepen doorgaans ontbreekt aan een leerlimaat, dat de onderlinge openheid vaak gering is, de insteek vaak (al te) cognitief en dat het lastig blijkt te zijn relevante thematieken aan de orde te krijgen. Mede op grond van dit onderzoek komt een van de onderzoekers, Jan Hendriks, in latere publicaties met de metafoer van zwerfsteen en bouwsteen⁵. De kleine groep leidt in de praktijk te vaak een geïsoleerd bestaan met een geringe uitstraling, terwijl ze in potentie grote opbouwwaarde heeft. Hij pleit er daarom voor de kleine groep om te vormen van een zwerfsteen, die ergens los en onverbonden in het kerkelijk landschap ligt, tot een bouwsteen ten dienste van de geloofsgemeenschap als geheel.

De kleine groep vooral een evangelicaal fenomeen?

De aanbevelingen van Hendriks zijn misschien wel vooral opgepakt binnen evangelicale kringen. Hier wordt juist heel bewust beleid gemaakt met betrekking tot het functioneren van kleine groepen. Een belangrijke pleitvoerder is Christian Schwarz, de Duitse gemeenteopbouwman van de Natuurlijke Gemeenteontwikkeling (NGO). Kees Slijkerman bespreekt hem ook in het nieuwe boek *Kleine geloofsgroepen*⁶. Groeiende kerken hebben in de optiek van Schwarz tenminste acht basisprincipes gemeenschapelijk. Een daarvan is het concept ‘groeizame gemeentekringen’⁷. Van belang is het bestaan van een netwerk aan kleine groepen waarin de afzonderlijke gelovigen geborgenheid kunnen vinden, (geloofs)ervaringen kunnen uitwisselen en gemeenschap kunnen ervaren. In elke groep dienen de wezenlijke elementen van gemeente-zijn een plek te hebben: horen en bidden, vieren en werken. De looptijd van een kring wordt van tevoren vastgesteld. Iedere kring kent ook een co-leider. Deze wordt getraind om zelfstandig een kring te gaan leiden zodra een kring het maximale aantal deelnemers heeft bereikt. Zo kunnen kringen zich vermenigvuldigen. Cruciaal voor een groep is ook de bereidheid te sterven. Schwarz bekritiseert daarmee de neiging om groepen eindeloos te laten voortbestaan, ook als ze zichzelf al lang overleefd hebben. Hij is een van de weinigen binnen de wereld van kerkopbouw die oog heeft voor deze dimensie van het leven. Sterven hoort bij het leven en dat geldt ook voor kleine groepen.

Schwarz vindt in evangelisch Nederland veel gehoor, maar het pleidooi voor de kleine groep is bepaald geen importproduct. Al decennia lang klinkt in Nederland de roep om huiskringen⁸. Kritische evaluaties zijn er overigens ook⁹. Binnen de PKN is het

momenteel vooral het Evangelisch Werkverband (EW) dat aandacht vraagt voor de kracht van de kleine groep en er ook werk van maakt. Een van de speerpunten van deze vernieuwingsbeweging binnen de PKN is de zogenaamde Gemeente Groei Groep (GGG). Een GGG is een groep die gemeenschap als doel en kernwaarde heeft en vandaar uit werkt aan discipelschap¹⁰. Het EW ontwikkelt materiaal voor de groepen en coacht ook de leiders. In een recente publicatie van het EW wordt een aantal van 15.000 deelnemers genoemd¹¹. Dat is zeker een respectabel aantal, maar als we het ledenbestand van de PKN er bij nemen, komen we uit op slechts 0,8 % van de PKN-leden. Uiteraard zijn er tal van andere inhoudelijke kleine groepen in PKN-gemeenten, maar het totaalplaatje is toch bescheiden. In kwantitatieve zin heeft de kleine groep geen grote plaats binnen dit kerkgenootschap en dat geldt feitelijk voor de hele *mainstream* van het protestantisme.

Volstrekt anders ligt dit binnen veel evangelische gemeenten. Ik noem in dit verband het boek van Bart Broekman, *Het kloppend hart van de gemeente*¹². Broekman was jarenlang pastor in de Vrije Baptisten-gemeente Bethel in Drachten, een van de weinige megakerken in Nederland. Hij was daar verantwoordelijk voor het functioneren van de 250(!) huiskringen. Met de ondertitel ‘Vriendschap en geestelijke groei in de huiskring’ maakt Broekman duidelijk waar het in de huiskringen om draait. Doelgerichtheid is naast relatiegerichtheid voor de kringen een absolute must, aldus Broekman. Zonder helder doel sterven ze onherroepelijk een zachte of mogelijk zelfs harde dood. Ze zijn ook gaven-gericht, waarbij het ontdekken van nieuwe kringleiders een belangrijk aandachtspunt is. Coaching van kringleiders heeft bij Broekman ook volop de aandacht. De Bethel-gemeente werkt sterk met het principe van vermenigvuldiging, daarbij geïnspireerd door Jezus die zich vooral concentreert op zijn twaalf leerlingen. Hij investeert gericht in een beperkt aantal mensen die op hun beurt weer kunnen investeren in anderen. Het stimuleren van de kleine groep in de gemeente of parochie vraagt om een adequate structuur waarin de noodzakelijke toerusting verzekerd is. Interessant in de Bethel-gemeente is ook dat de leiders - ‘oudsten’ genaamd - deel uitmaken van een oudstenhuiskring. In die kring wordt in

principe niet gesproken over beleid en bestuur. Het gaat om het delen van de persoonlijke zoektocht en de eigen kwetsbaarheid daarin. Ook leiders verplichten zichzelf dus tot het deelnemen aan de kringen die ze als leidinggevend zo stimuleren. Dat is een boeiend en prikkelend gegeven dat een tweede principiële vraag oproept: *kunnen kerkelijke leiders anderen waarachtig stimuleren deel te gaan uitmaken van een kleine groep als ze daar zelf niet in voorop gaan?*

De kerk als celgroep?

Het bovenstaande zal duidelijk hebben gemaakt dat de protestantse traditie geen massief blok is. Er zijn grote verschillen als het gaat om de plaats van de kleine groep in het geheel van de kerk. Van belang is hier ondermeer de vraag naar de verhouding tussen de gemeenschap als geheel en de kleine groep. Eigenlijk kiezen we met deze formulering al voor een specifiek model, namelijk kleine kringen die functioneren binnen de kaders van een grotere geloofsgemeenschap. Dat is ook de toon die ik aantref in *Kleine geloofsgroepen*. Binnen het protestantisme is dit ook de meest verbreide denkwijze, maar het kan ook anders. Dan is de kleine groep niet een goede werkvorm binnen de kaders van een grotere gemeente, maar dan is ze zelf een volwaardige manifestatie van de kerk van Jezus Christus. We komen dan terecht in de sfeer van celkerken. De Anglicaan Michael Green maakt het verschil in denken kort en krachtig duidelijk: 'In cell church philosophy, a church does not *have* cells, it *is* cell'¹³. Vooral in de derde wereld is dit concept sterk aangeslagen. Het gaat om gemeente- en gemeenschapsvorming waarbij celgroepen kernen van de kerk zijn. In termen van Jan Hendriks zouden we deze kernen *ecclesiale groepen* kunnen noemen omdat alle dimensies van de christelijke gemeente er een plek hebben¹⁴. Een vertegenwoordiger van deze filosofie is Floyd McClung. Hij werkte jarenlang in Amsterdam voor Jeugd met een Opdracht, maar is nu woonachtig in Zuid Afrika. Hij werkt daar aan de opbouw van nieuwe kleinschalige christelijke geloofsgemeenschappen. Deze hebben vijf kenmerken: eenvoudig (*simple church*), moedig leiderschap, doelbewuste gehoorzaamheid, apostolische passie en gerichtheid op het maken van discipelen. McClung heeft niets met grote instituten. Het gaat hem om kleine, flexibele gemeenschappen die incarneren in de

omringende samenleving in plaats van mensen welkom te heten in de eigen kring. De verschillende kleine groepen kunnen ervoor kiezen om eens per maand samen een 'grote' viering te hebben, maar de kern blijft toch de kleine gemeenschap¹⁵. Een soortgelijke vormgeving van de gemeente is vanuit een Anglicaanse parochie in Sheffield overgewaaid naar Nederland. Binnen dit concept bestaat de geloofsgemeenschap uit grotere missionaire groepen die voluit kerk zijn, eigen vieringen hebben en eens per maand elkaar treffen in een centrale viering¹⁶. Te noemen in dit verband is ook - met dank aan de katholieke ordoïde traditie! - de beweging van de zogenaamde neomonastiek, waarin het gaat om kleine leefgemeenschappen die zich vooral engageren in de eigen buurt¹⁷. Zo vinden we op heel verschillende plekken bewegingen die een enorme waarde toekennen aan de kleine groep en deze ook niet meer ondergeschikt willen zien aan grotere kerkelijke verbanden. Hier ligt opnieuw een belangrijke beleidsmatige vraag, de derde die ik zou willen inbrengen. *Hoe moeten we de verhouding zien tussen de kleine groep en eventuele grotere kaders waarbinnen deze functioneert? Wat is de basiseenheid van de kerk anno 2011?*

Tenslotte: oecumenische kringen

Bij het lezen van het boek *Kleine geloofsgroepen* viel het me op dat er niet of nauwelijks wordt uitgegaan van oecumenisch samengestelde groepen. Als protestant verbaas ik me daar wat over. In onze plaatselijke PKN-gemeente doen mensen uit allerlei kerken en gemeenten mee aan de groepen. Onze gemeente blijkt het kader te bieden waarbinnen mensen van verschillende kerkelijke achtergronden hun plek in een kleine groep vinden. Die optie vind ik eigenlijk niet terug in het genoemde boek. Op zich is het sterk de kleine groepen te koppelen aan de viering van de eucharistie. Kees van Vliet noemt dat de 'eucharistisch-ecclesiale dimensie' van de *small Christian communities*¹⁸. Kleine groepen mogen zich niet afsluiten van het grotere verband en zonder duidelijke inkadering is er zeker het gevaar dat dit wel gebeurt. In dit opzicht is de protestantse traditie voor katholieken zeer leerzaam, moet ik helaas bekennen. Tegelijk ligt hier voor mij ook een spanning omdat ik zie dat in de kleine groep mensen elkaar vaak vinden op basis van een gedeelde zoektocht en vaak ook op basis van

een gedeelde spiritualiteit die zich vaak helemaal niets van kerkgrenzen aantrekt. Het Britse Anglicaanse rapport *Mission-shaped Church* somt een vijftal kenmerken op van wat ze noemen ‘fresh expressions of the church’¹⁹. Het gaat daarbij om vernieuwende en soms zelfs zeer experimentele vormen van christelijke gemeenschap. Drie van deze kenmerken noem ik hier. Het eerste is dat kleine groepen belangrijk zijn met betrekking tot discipelschap en missie via relatienetwerken. Het tweede is dat de zondagochtend niet langer het monopolie heeft als het gaat om ontmoeting en viering. De samenleving staat een exclusieve plaats van de zondagochtend niet meer toe. Ten derde is er in de regel geen binding meer met een specifieke denominatie. ‘*Post-denominational*’ noemen ze dat in het rapport. Ik herken deze kenmerken als ik in Nederland rondkijk en zie wat er allemaal gaande is als het gaat om nieuwe vormen van geloofsgemeenschap. Denk bijvoorbeeld aan de Alpha-cursus die ook binnen de katholieke traditie zijn plek heeft gekregen. Maar dit alles roept wel een spanning op ten opzichte van de zoektocht die in *Kleine geloofsgroepen* wordt ondernomen. In hoeverre is het vruchtbaar en houdbaar om kleine groepen sterk te binden aan één denominatie en daarbinnen in het bijzonder aan de eucharistieviering? Ik zeg dat ook omdat deze constructie niet-Roomskatholieke deelnemers pijnlijk uitsluit. Zij zijn immers volgens de officiële Rooms-katholieke lijn niet gerechtigd deel te nemen aan de eucharistie. De vraag die ik hier wil opwerpen is deze: in hoeverre moet je kleine groepen verbinden aan één centrale viering op zondagochtend? Is dat niet denken vanuit een achterhaald paradigma?²⁰ Denk hier ook aan wat Pete Ward ‘vloeiende kerk’ noemt²¹. Als ik deze kwestie wat breder mag samenvatten in een vraag, mijn vierde en laatste, dan zou die als volgt kunnen luiden: *wat betekent het vloeiend worden van de kerk en van kerkgrenzen en een groeiend non-denominatieel denken voor het functioneren van de kleine groep?*

Dr. S. Stoppels is universitair docent kerkopbouw en diaconiek aan de Vrije Universiteit te Amsterdam

Noten:

1. Zie hiervoor Henk de Roest, ‘Inleiding. Groepen in gemeente en parochie’, in Jodien van Ark, Henk de Roest

(red.), *De weg van de groep. Leiding geven aan groepen in gemeente en parochie*, Zoetermeer 2004, p. 22. Het is opmerkelijk dat dit boek in *Kleine geloofsgroepen* niet eens genoemd wordt! Zijn we zo kort van memorie of staan er nog steeds allerlei schotten tussen de verschillende geledingen van de ene kerk van Jezus Christus?

2. Fred van Iersel, ‘Legitimiteit, nut en noodzaak van small Christian communities voor parochiepastores’, in: Kees Slijkerman, Fred van Iersel (red.), *Kleine geloofsgroepen. Wegen naar een vitale parochie*, Uitgeverij Abdij van Berne, Heeswijk 2011, p. 16.

3. H. Berkhof, *Christelijk geloof. Een inleiding tot de geloofsleer*, Nijkerk 1979, 4e druk, p. 376

4. J. Hendriks e.a., *De kleine groep en de opbouw van de gemeente*, Kampen 1987

5. Zie J. Hendriks, ‘Het vuurtje brandend houden’, in: *Bulletin voor charismatische theologie*, nr. 32 (1993), p. 45 en ook J. Hendriks (red.), *Spiritualiteit en engagement*, Zoetermeer 1993, p. 94,95

6. Kees Slijkerman, ‘Tips en tools, methodes en literatuur’, in: *Kleine geloofsgroepen*, p. 102 ev.

7. Zie Christian A. Schwarz en Christoph Schalk, *De praktijk van de natuurlijke gemeenteontwikkeling*, Hoornaar 1997, p. 96-104

8. Bijvoorbeeld F.H. Veenhuizen, *Gemeentekringen. Handreiking bij het kleine kerkenplan*, Apeldoorn 1980 en J. Eschbach, *De groeigroep als bouwsteen*, Kampen 1993

9. Bijvoorbeeld Jaap Modderman, *Kerk (in) delen*, Kampen 2008. Het is een organisatiekundig onderzoek naar de groei van het fenomeen huiskringen binnen de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt, een kerkgenootschap dat zich altijd heeft gekenmerkt door een strikte verzuiling en een wat cognitief klimaat. Modderman beschrijft de veranderingen binnen zijn kerkgenootschap en vraagt vooral aandacht voor de transformatie - zoals de ondertitel luidt - ‘van leergemeenschap naar ontmoetingsgemeenschap’.

‘Leergemeenschap’ moeten we dan misschien wel vooral opvatten als een gemeenschap die leeft met een heldere, eenduidige leer. De opkomst van de kleine groep past in de teloorgang daarvan. Empirisch onderzoek deed hij in de eigen gemeente, waar de kerkenraad besloot tot het formeren van geografische miniwijken, bedoeld om regelmatig bijeen te komen in huiselijke kring. De leden hadden hier niet echt om gevraagd. De miniwijken functioneren vooral als sociale ontmoetingsplekken, vergelijkbaar met een verjaardagsvisite, aldus Modderman. Het geloofsgesprek komt nauwelijks op gang, mede vanwege de angst voor mogelijke onenigheid. Van de miniwijk als instrument voor geloofsgroei is daarmee ook geen sprake. Gerichtheid naar buiten komt evenmin op gang. Modderman voorziet dat de miniwijken bijdragen aan een verdere interne secularisering van zijn kerkverband. “Het fenomeen van de kleine groep is een typisch modern verschijnsel, het biedt alternatieven voor behoeften van mensen aan gemeenschap. Wanneer deze constatering juist is, en er zijn sterke aanwijzingen dat dit inderdaad het geval is, vindt er een verschuiving plaats van geloofskennis als basis naar psychologische factoren als constituerende factoren voor kerkelijke organisaties.” (193)

10. Zie ook Nynke Dijkstra, ‘Ontmoetingsgroepen, gemeentegroei-groepen’, in Jodien van Ark, Henk de Roest (red.), *De weg van de groep. Leiding geven aan*

- groepen in gemeente en parochie, Zoetermeer 2004, p. 44-50
11. Peter Smilde, 'Kleine groepen, grote kansen', in: Hans Eschbach, Voortdurend verlangen. Geestelijke vernieuwing in de protestantse kerk, Zoetermeer 2011, p. 203
 12. Bart Broekman, Het kloppend hart van de gemeente. Vriendschap en geestelijke groei in de huiskring. Kampen 2009
 13. Michael Green, 'Cell Church: Its Strengths and Dangers', in: Michael Green (Ed.), Church without Walls. A Global Examination of Cell Church, Carlisle 2002, p. 124
 14. Jan Hendriks, Verlangen en vertrouwen. Het hart van gemeenteopbouw, Kampen 2008, met name pp. 265-272
 15. Floyd McClung, Ik zie een leger. Kerk zijn op een andere manier, Harderwijk 2007.
 16. In het boek Breakout. One Church's Amazing Story of Growth through Mission-Shaped Communities beschrijven de voorgangers. Mark Stibbe en Andrew Williams de transformatie van hun parochie (Milton Keynes 2008). Zie voor de toepassing van het concept in Nederland Idea. Gemeenteopbouwblad van de Evangelische Alliantie, jrg. 31 (2010), nr. 4, p. 32,33.

- Min of meer verwant is het denken in het boek van Tim Chester en Steve Timmis, Total Church. Evangelie en gemeenschap, Amerongen 2011
17. Ik noem hier de Nederlandse vertaling van het boek The Irresistable Revolution van Shane Clairborne. Clairborne beschrijft in het boek zijn zoektocht naar waarachtige navolging. Deze brengt hem onder andere bij moeder Theresa in India, in Irak en bij Willowcreek Community Church in de VS. Uiteindelijk is hij met anderen neergestreken in een achterstandswijk in Philadelphia. Ze vormen daar een leefgemeenschap die sterk op de buurt is georiënteerd. Shane Clairborne, Hoe Jezus de wereld op zijn kop zet (en mijn leven ook). Amsterdam 2009
 18. Kees van Vliet, 'Communio, charisma en zending. Over het theologisch fundament van de small Christian communities', in: Kleine geloofsgroepen, p. 42
 19. Mission-shaped church. Church planting and fresh expressions of church in a changing context, Londen 2004, p 43.
 20. Zo denkt Hendriks er over. Zie zijn Verlangen en vertrouwen, p. 270.
 21. Pete Ward, Kerk als water. Pleidooi voor een vloeibare manier van kerk-zijn, Kampen 2003

TOESPRAAK

Over kleine geloofsgroepen: mobiele kerken

Jozef Wissink

Inleiding

In september is mij de tekst van het boek “Kleine geloofsgroepen. Wegen naar een vitale parochie” toegezonden, waarover ik vandaag moet spreken. Het is een mooi boek. Het is ook een betrokken boek: de schrijvers zien in de ontwikkeling van kleine geloofsgroepen, huiskerkjes, *small Christian communities* de toekomst van de kerk en die gaat hen duidelijk volstrekt ter harte. Het is dus een propaganda-boek: als we er niets aan doen, kalft de zaak af. Dus: starten met de zaak, in Gods naam.

Ik kan U nu alvast zeggen, dat ik de zaak van de kleine geloofsgroepen (KGG) ook met grote betrokkenheid en sympathie volg. Tegelijk is het de taak van een praktisch theoloog om over de pro's en contra's, de kansen en de problemen na te denken en ook over de positieve en negatieve condities met betrekking tot het functioneren van KGG's. Dat vraagt een iets grotere distantie, maar dat hoeft de positieve betrokkenheid niet te schaden. Integendeel.

Mijn eerste vraag is: waar hebben we het over? Ik begin maar met de omschrijving van het KASKI, die ook in de brief van de Nederlandse bisschoppen *Kerk, eucharistie en priesterschap* van 2008 gebruikt is: “*Small Christian communities* kunnen worden omschreven als kleine groepen (8-15 mensen) die op een of andere manier een binding hebben met de RK Kerk en die regelmatig

(eens per 1 à twee weken of in blokken van bijeenkomsten) bij elkaar komen om te bidden en het geloof met elkaar te delen.”

Mijn tweede vraag is: heb ik daar zelf al ervaring mee? Mijn antwoord is positief. Om te beginnen: ik ben zelfs in zo'n groep geboren. Ik was het zevende kind van mijn ouders en dus was ons gezin ook numeriek net de grens van de KGG gepasseerd. Er werd zelfs dagelijks samen gebeden en op een bepaalde manier werd er ook geloof gedeeld, al denk ik bij de woorden *faith sharing*, die de achtergrond vormen van de omschrijving van KASKI en bisschoppen aan andere vormen dan die welke in ons gezin gebruikelijk waren. Achterhoekse boerenfamilies zijn niet zo praterig en zeker niet over zoiets intiems als geloven. Maar er was wel eens een discussie en af en toe verkletste iemand zich en

misschien was dat nog wel intenser dan menig diep geloofsgesprek. Ik heb er ook aan de ervaring geleerd, wat liefde en wat zonde is, wat het betekent er te mogen te zijn zoals je bent en wat vergeving is. (De gedachte aan het gezin als KGG kan verrassend lijken, maar paus Benedictus noemt het gezin als één van de drie vormen van KGG: *Verbum Domini* n.73: hij vermeldt daar het gezin, de KGG's die geworteld zijn in parochies of verbonden zijn met nieuwe bewegingen.)

Tijdens de jaren dat ik 'tweede man' was op het Ariënskonvikt, de toenmalige leefgemeenschap in het kader van de priesteropleiding van het Aartsbisdom Utrecht, leefde ik zelfs in wat volgens de definitie zeker een KGG mag heten: huisgroepen van ongeveer 8 personen, gezamenlijke liturgie, veel gesprekken en wekelijks een vorm van *faith sharing*. Juist in onze tijd moeten priesters een authentiek geloofsgesprek kunnen voeren met elkaar en met de mensen, die aan hun zorg worden toevertrouwd.

Tijdens mijn docentschap heb ik af en toe de colleges ervaren als een vorm van KGG. Natuurlijk stond daar het gebed niet als doel voorop: studenten moeten tot leerprocessen worden verlost en daartoe moeten ze studeren, hopelijk nieuwsgierig worden, huiswerk maken en dat wordt tijdens het college besproken. Maar met enige regelmaat gebeurt het ook daar, dat er inzicht daagt, ogen gaan

glanzen en er iets van de schoonheid van ons geloof oplicht, iets van dankbaarheid ontstaat, iets van gebed zonder woorden.

Verder ben ik een aantal jaren samen met een aantal mensen, die bezig zijn met de diaconale taak van de kerk, zeg maar: de zorg voor een barmhartige en rechtvaardige samenleving, samengekomen, waarbij het ons er expliciet om ging juist van daaruit iets van *faith sharing* te doen. Ik was daar niet de leider (zoals je dat in colleges natuurlijk wel bent), maar één van de zeven deelnemers. De groep heeft een zestal jaren gediend als inspiratiebron en is toen verlopen: we woonden nogal ver bij elkaar vandaan, één van de leden moest wegens ziekte vaak afwezig zijn, er kwam een tijd dat we allemaal iets te druk waren. Dat gebeurt dus ook! Niet elke groep schijnt voor de eeuwigheid te zijn.

De katholieke receptie van het verschijnsel

De huiskerk kennen we vanuit het Nieuwe Testament. De Leidse exegeet De Jonge heeft eens als schatting voor de grootte van de gemeentes, die we in het Nieuwe Testament ontmoeten, het getal van dertig personen opgegeven. Zoiets moet je je dus waarschijnlijk voorstellen, wanneer je de brieven van Paulus aan de Korinthiërs leest: dat daar zo'n dertig mensen zitten, die luisteren naar de voorlezing van die brief. Als we in Korinthe dan drie huizen zouden hebben, zouden we drie KGG's hebben, die waarschijnlijk samen de parochie van Korinthe vormen. De latere tijd kende de religieuze gemeenschappen. En zo was het lang in de katholieke kerk: een hiërarchische kerk, gebouwd op een organisatie in bisdommen en parochies en als inslag op die hiërarchische schering de charismatische structuur van het religieuze leven.

Toen na Vaticanum II het kerkbegrip breder werd, zodat zowel het institutionele moment als het gemeenschapsmoment als het moment van bewegingen-in-de-kerk samen werden gezien als wezenlijk behorend tot het sacrament dat de kerk is, ontstond er nieuwe ruimte voor grotere verenigingen en kleinere groepen. Dat is de reden, waarom in de katholieke kerk deze receptie in principe gebeurt op de wijze van het zoeken van harmonie: we hebben de neiging het institutionele, gemeenschappelijke en de beweging van groepen, die met de kerk

één bepaalde kant uit willen niet uit elkaar te spelen. Dogmatisch-ecclesiologisch hoort dat ook zo. Men leze er het artikel van Kees van Vliet in het boek maar op na. In de praktische theologie hebben we uiteraard ook oog voor de spanningen tussen die drie momenten. Ik wijs er tussendoor wel op, dat door over spanningen tussen drie momenten te spreken, we gemiddeld weer iets genuanceerder zijn dan veel reformatorische mensen en ook dan sommige progressieve of conservatieve mensen. Ik bedoel: vaak wordt er gedacht in termen van oppositie tussen beweging en instituut. Maar er is een derde pool: die van de gemeenschap. Er kan sprake zijn van coalities tussen de verschillende polen. Ik zie feitelijk, hoe soms bewegingen en hiërarchie zich samen proberen in te vechten in gemeenschappen. Denk bij ons aan de nieuwe gemeenschappen. Soms zie je hoe gemeenschappen en bewegingen zich samen verzetten tegen hiërarchie, want die is inderdaad niet altijd verstandig. Denk aan de Mariëburgvereniging. En soms zie je hiërarchie en gemeenschappen zich samen verzetten tegen bewegingen. Natuurlijk kunnen ze elkaar ook steunen. Maar ook spanningen kunnen vruchtbaar zijn, als ze goed worden doorstaan. Bewegingen moeten geduldig zijn, leiders liefdevol en gemeenschappen open.

De tijdsfactor: onze cultuur

Bij de argumentatie voor de legitimiteit van kleine christelijke gemeenschappen wordt dus - en terecht - een beroep gedaan op kernbegrippen uit ons geloof: van de *communio* van de personen van de Drie-eenheid en van de kerk, tot het concept van de zending van de kerk en de charisma's van iedere christen toe. Bij de argumenten voor nut en noodzaak zien we dat de tijdsindex een grotere rol speelt. Feitelijk wordt op twee trekken van onze cultuur gewezen: de individualisering en de schaalvergroting, die we overal zien, maar die momenteel ook in de Nederlandse rooms-katholieke kerk in alle hevigheid op ons af komt.

Wat me daarbij opvalt is, dat een aantal auteurs opvallend negatief spreekt over individualisering, alsof die betekent dat mensen zich terugtrekken op zichzelf, geen lid meer willen worden van verenigingen en ieder in een eigen virtuele wereld leeft. Ik denk dat daar het hele proces van de individualisering te snel in morele termen gevat wordt zonder dat het

proces goed verstaan is. Ik denk dat sociologen ons te verstaan geven, dat het individualiseringsproces een maatschappelijk verschijnsel is, dat ten diepste inhoudt, dat individuen steeds meer verantwoordelijk worden gemaakt voor hun eigen leven. Collectiviteiten hebben het niet meer voor het zeggen en slagen er ook niet meer in om ons voor heel ons leven goed te adviseren. Dus worden mensen opgevoed tot individuen, die hun eigen leven kunnen besturen. We worden tot individuele burgers gesocialiseerd. In ons onderwijs worden kinderen daartoe opgevoed. Dat is trouwens een ontwikkeling, die mede dank zij het christelijk geloof is mogelijk geworden. Dat individu kiest dan vervolgens voor een egoïstisch of een zelfzuchtig leven, voor een leven met veel contacten of met weinig contacten. Trouwens, dat geïndividualiseerde mensen voor minder sociaal contact zouden kiezen dan mensen vroeger deden, lijkt gewoon onwaar. Wie mensen op straat mobiel ziet telefoneren, weet meteen beter. Trouwens, er schijnt ook niet minder aan vrijwilligerswerk te gebeuren. Individualisering staat tegenover collectiviteitsbindingen, niet tegenover socialiteit of altruïsme.

De individualisering heeft voor instituties wel iets lastigs: niemand is meer vanzelfsprekend lid. Voor de samenleving betekent het, dat een aantal sociale vangnetten verdwijnen (en daar moet dus vervanging voor komen, om niet zwakkeren het slachtoffer te laten worden). Maar tegelijk: de grotere vrijheid wordt door de meesten van ons, althans voor onszelf toegejuicht. Ik bedoel: niemand wil meer zijn partner gekozen zien door de ouders. Van de kerk mag dat zelfs niet meer. Wie nu kiest voor binding aan een partner of een beweging of een instituut, doet dat meestal bewuster. Ik bedoel: er zijn rondom de individualisering winst- en verliesrekeningen op te maken. Er zijn problemen die gezien moeten worden en waar we iets mee moeten, maar ook kansen die nu pas ontstaan. De grotere vrijheid is voor het individu niet alleen een vreugde, maar ook een last. Hoe word ik mezelf? Hoe ontdek ik mijn roeping of bestemming? Juist geïndividualiseerde mensen zoeken groepen, waar je daarover kunt spreken: ze willen zich, als ze rijp zijn, schuren aan anderen. Ze verwachten van een KGG dan wel, dat het je aan elkaar schuren wederzijds kan gebeuren, dat er dus een sfeer is van vertrouwen en geen dwangmatigheid: alle

vragen moeten aan bod kunnen komen. Openheid voor echte ontmoeting dus. Maar als KGG's dat kunnen bieden, dan kunnen ze floreren, niet ondanks, maar dankzij de individualisering.

Al verschil ik enigszins wat betreft de invulling van het begrip individualisering, dat betekent dus niet, dat daardoor de vorming van KGG's minder noodzakelijk en nuttig zou zijn. Integendeel, juist de mens, die alles zelf moet uitzoeken, is aangewezen op echte ontmoeting en zal dus soms of vaak de kleinere groep zoeken. Hij of zij wil immers op persoonlijke wijze geloven of niet geloven en op dat persoonlijke - binnen het gemeenschappelijke - is de KGG toch juist gericht.

Als andere pool van de ontwikkelingen in kerk en samenleving, die de ontwikkeling van KGG's nuttiger en noodzakelijker maakt, wordt gewezen op de toenemende schaalvergroting. Binnen de kerk gaat het dan over de veranderende parochie. En daarmee komen we op het thema van de verhouding tussen KGG's en de parochies.

KGG's en parochies

In het boek worden diverse herkomsten van de KGG's geschilderd. Er zijn werkgroepen binnen de parochie ontstaan, die ook een gebedsmoment ontwikkeld hebben en momenten van *faith sharing*. Er zijn catechese-groepen, die zelfstandig doorgedaan zijn na een cursus en zich zo tot KGG ontwikkeld hebben. Er zijn ook groepen, die zich rondom een abdij of een groep van religieuzen hebben ontwikkeld - de leden komen soms uit heel

verschillende streken. Dan zijn er ook kleine groepen, die zich uit de zogenoemde nieuwe bewegingen ontwikkeld hebben en die soms graag een plaats binnen het parochiële leven innemen, soms liever op zichzelf blijven. Soms worden ze buitengehouden. Ik zou de diversiteit van oorsprongen willen benadrukken en niet één van de typen heilig willen verklaren onder verwaarlozing van de andere typen.

Nu is het probleem bij het spreken over de parochie, dat we daar telkens precies moeten bepalen, wat we bedoelen. In het aartsbisdom Utrecht zal men meestal de mega-parochie bedoelen, die bestaat uit zeven tot veertien voormalige parochies. Formeel-juridisch is dat op dezelfde manier parochie als wanneer we nog te maken hebben met een parochie met één kerk, één lokaal wij-gevoel, één eigen pastoraal team, maar in de beleving is het natuurlijk heel iets anders. Wanneer de auteurs het belang van KGG's willen tonen binnen de huidige situatie, situeert men de KGG in het kader van de individualisering en de schaalvergroting. Bij de vitale parochie lijkt het dus te gaan om de mega-parochie, de parochie op vergrote schaal. Maar als ik het artikel van pastoor Verest uit Eindhoven lees, krijg ik de indruk, dat het daar nog gaat om een gewonere parochie met één kerkgebouw. Ik heb de site van zijn parochie op Google nog even bezocht om dit te checken en daar blijft mijn indruk bestaan. Ik bedoel dit niet als een verwijt naar de beschrijving van pastoor Verest, maar om aan te duiden, dat we attent moeten blijven op de betekenis-inhoud van onze termen.

Pastoor Verest spreekt bijvoorbeeld van de parochie als een "gemeenschap van gemeenschappen" en vult dat rijk in. Je hebt de grotere gemeenschap en daarin allerlei kleine geloofsgemeenschappen. En tegelijk moet er ook een vorm van oecumene zijn tussen de verschillende kleine gemeenschappen, want het maakt nogal verschil of je een KGG hebt uit de kring van de Focolare of uit die van Emmanuel of van San Egidio of van de voormalige Acht Mei Beweging of een kring die gewoon ontstaan is, doordat een catechetische club doorgedaan is. Ik vind dat een vruchtbaar concept. Maar of het zo ook geldt voor de mega-parochie? Moet die een collectief wij-gevoel ontwikkelen? Of is het voldoende, als de werkgroepen goed van elkaar weten en samen werken? Is het niet wat

veel gevraagd van een meelevend kerklid uit Linschoten te vragen, dat hij of zij zich deel voelt van een “wij” dat heel Zuid-West-Utrecht omvat? Er is toch niets mis mee, dat de meeste mensen existentieel hun thuis toch voorname-lijk vinden in de plaatselijke geloofsgemeen-schap. (Á propos. Die plaatselijke geloofs-gemeenschappen kan men beter niet “locaties” noemen: dan heeft men de kerk al tot een soort Albert Heijn gemaakt. Een locatie kan men sluiten, een plaatselijke geloofsgemeenschap niet. Als de eigen kerk onverhoopt op Pasen dicht zou zijn, omdat er maar geen Woord-diensten gehouden mogen worden, gaan bijvoorbeeld Maartensdijkers waarschijnlijk eerder naar Utrecht dan naar Baarn, waar het zogenoemde eucharistisch centrum van de mega-parochie staat, waar ze bij horen.)

Er kan daar wel iets groeien op den duur, maar vanzelfsprekend is het niet: groei is immers moeilijk te plannen. (Ik denk aan de twee beelden, die in het Nieuwe Testament vaak gebruikt worden voor de kerk: aan de ene kant wordt gesproken in termen van groei - akker, lichaam -, aan de andere kant in termen van gebouw, architectuur - tempel, huis etc. Het zijn twee dimensies, die niet tot elkaar te reduceren zijn; wie achter de tekentafel zit en parochies fuseert, moet goed weten, waar het groeipotentieel zit, want anders plan je dat potentieel kapot. Dat lijkt momenteel in sommige bisdommen het geval.)

De auteurs van ons boek wensen een hechte band tussen de KGG's en de parochies. Gemiddeld lijkt me dat ook toe te juichen, maar de band met de plaatselijke geloofs-gemeenschap lijkt me dan belangrijker dan de band met de mega-parochie. Tegelijk zou ik er geen dogma van maken, dat elke groep aan een parochie verbonden is. Laten we eerlijk zijn: bijna overal is er sprake van een grote traderingscrisis naar de jongeren. In dat verband herinner ik me een uitspraak van de Vlaamse theoloog Stijn van den Bossche: “ik heb momenteel te doen met wel tien jongeren, voor wie ons geloof van betekenis aan het worden is, maar ik vind maar geen parochies, waarin dat beginnende geloof zou kunnen aarden.” Zou het ook mogelijk kunnen zijn, dat KGG's op categoriale basis bestaan (groepen van jongeren in dit geval) en dat ze dan een diocesane aalmoezenier hebben (of een religieuze orde of beweging, waar ze bij aan

kunnen haken). Ook dan is de vraag naar de verhouding van de leden van die groepen naar de parochies nog steeds niet weg, maar het moet niet altijd de eerste vraag zijn. Denk aan een vergelijkbare ervaring, die beschreven wordt rondom een missionair project van de christelijk gereformeerden in Amsterdam (*Levend Lichaam*, 84-87): men ontdekt dat de doelgroep van jonge intellectuelen een groep zoekt, waar vrije dialoog en uitwisseling mogelijk is, terwijl de bestaande gemeente vooral rust wil en niet te veel gesprek. Men kiest tenslotte voor een dubbel-spoor-politiek: men gaat met de bestaande gemeente verder, maar gaat los daarvan aan het werk met geïnteresseerde jonge intellectuelen. Hoe dat samen zal kunnen laat men dus een vraag voor later zijn. Ik denk, dat de katholieke ecclesiologie hier vanouds flexibeler mag zijn.

In het boek probeert men de pastoraal werkenden ook voor het idee van actief werken aan het ontwikkelen van KGG's te winnen door ze te beloven, dat het op den duur tijd uitspaart: het levert veel vrijwilligers op, zodat men in de toekomst minder zelf hoeft te doen. Ik zou dat niet te veel doen. Het belangrijkste argument is, dat geloof persoonlijker kan worden in KGG's, omdat men samen aan den lijve kan ervaren, wat bidden is, wat liefde is, hoe Schrift en het dagelijks leven verbonden kunnen raken en men zo ervaringskennis kan opdoen van het grote geheim van God. Zonder zulke groepen is de kans groot, dat geloven voor veel mensen steeds meer een abstractie wordt en die laat men gemakkelijk vallen. Wanneer het geloven, hopen en liefhebben van mensen vervolgens werkzaam wordt, wordt het vruchtbaar. Waarschijnlijk ook in vrijwilligers-werk. En of dat per se in de parochie de pastoor moet helpen? Als het vrijwilligerswerk in de samenleving wordt, dat armen aan hun recht helpt of zieken verzorgt, is dat misschien nog wel meer toe te juichen, zeker wanneer juist dat werk vruchtbaar wordt in de voor-beden in de liturgie of in goede adviezen aan parochiële vrijwilligers. Als het argument van een pastoraal werkende met KGG's eigenlijk is, dat hij of zij naar vrijwilligers op zoek is, wordt er een dubbele agenda gevoerd en dat is nooit goed. Als ik kijk naar de jongere aanstaande pastoraal werkenden, die wij hier opleiden, dan zie ik, dat men juist meer gemotiveerd is, om mensen te helpen God op een levende manier ter sprake te brengen dan

dat ze gaan voor de organisatie van de parochies. Zonder dat ik pleit voor het verwaarlozen van de organisatie, moet ik wel zeggen, dat ik de zaak van de verlevendiging van het geloven van grotere prioriteit vind dan de organisatie.

Het klimaat in de KGG

Ik heb als voornaamste functie van de KGG dus het persoonlijker worden van het geloof en dat juist in een gemeenschappelijk worden van het geloof genoemd. Dat blijft mijn hoofdstelling. De grote kwestie is nu, hoe die groepen deze functie het beste kunnen vervullen. Bij de auteurs is daarover veel te vinden, dat behartigenswaardig is. Zo beseft men, dat de KGG's zich niet in zichzelf moeten opsluiten. Er is zelfs sprake van een soort oecumene tussen de KGG's, die uit de nieuwe bewegingen voortkomen onder elkaar en die, welke op een of andere wijze gewoon uit de parochie zelf zijn ontstaan. Ik wil op die vereiste openheid nader ingaan met het oog op de religiositeit in onze huidige cultuur. Voor de zoekers in onze samenleving blijkt een kernwaarde authenticiteit te zijn: ze zoeken authentieke mensen en ze vragen voor zichzelf ook, dat ze authentiek mogen zijn. Dat vraagt van de groepen dat er - met de bekende uitdrukking van Habermas - "*herrschaftsfreie Kommunikation*" in de groep mogelijk is. Tot echt geloof komt het bij veel mensen pas, als eerst ook de twijfel serieus genomen is. De angst voor het denken is momenteel de grootste bedreiging voor onze kerk. Ik zal u een voorbeeld uit onverwachte hoek geven. Ik denk aan de vrijheid, die onze paus nam in zijn *Einführung in das Christentum*, waar hij via citaten uit Theresia van Lisieux het atheïsme van de gelovige bespreekt. Die zegt in haar

dagboek ergens: "de denkbeelden van de grofste materialist dringen zich aan mij op." Ik vertaal maar: we dragen de atheïst in onszelf mee. De kunst is het, om die atheïst in onszelf niet te vermoorden, maar hem naar de hemel te dragen en naar de hemel toe te verdragen. Dat kan in hetzelfde boek van de paus dan ook tot de omgekeerde vraag van de christen aan de atheïst leiden: zou het niet toch waar kunnen zijn, dat geloof? De KGG's moeten oefenplaatsen zijn voor het geloof, geen gezinsvervangende tehuizen voor angstige mensen. Ik koppel identiteit en openheid aan elkaar: identiteit zonder openheid is verstening, openheid zonder identiteit is leegte - en dus geen openheid.

Een laatste vraag: hoe gaan we in de KGG's om met de zonde? Net als bij het voorgaande gaat het me erom, dat we rondom de KGG's het niet laten bij wat softe praat. Het gaat om oefenplaatsen voor geloven, hopen, liefhebben. Kunnen we er omgaan met de strijd om de macht? Is er te praten over relatie-problemen? Wat gebeurt er, wanneer er verschil van mening is over de politiek of de kerk en er treedt niet zozeer dialoog als wel eigenwijsheid op? Kunnen we ons dan aan elkaar schuren of spatten we uit elkaar? Zouden KGG's ook plaats kunnen zijn, waar een nieuwe vorm van het sacrament van boete en verzoening ontstaat?

KGG's zijn noodzakelijke oefenplaatsen voor het geloof. Ik wens ze aan onze parochies van harte toe. Dat er ook problemen kunnen ontstaan, doet daar niets aan af: juist problemen kunnen ook een geschenk Gods zijn ter bevordering van de groei van ons geloof.

REFLECTIE

Impulsen van kleine groepen voor kerkopbouw

René Hornikx

In de uitnodigingsfolder voor het symposium *Mobiele kerken. Landelijke parochiedag over kleine geloofsgemeenschappen en vitale parochies*, lezen we: De nieuwe parochie lijkt zich te ontwikkelen tot een "gemeenschap van gemeenschappen".

In het academiejaar 1973-1974 kreeg ik college van prof. dr. Ernest Henau over de kerk¹. Over de toekomst van de kerk reikte hij dit beeld aan: "de kerk van de toekomst is een

melkwegstelsel van allerlei kleine groepen". En hij gaf aan dat in die kleine groepen 'Jezus ter sprake moet worden gebracht en zelf ook aan het woord moet komen'. Want volgens

prof. Henau is de kerk, zoals hij dat noemde een 'vertooggemeenschap'. Een gemeenschap die leeft bij de gratie van (geloofs)verhalen. Zonder die verhalen van en over Jezus verdwijnt 'het melkwegstelsel'.

In 1989 promoveerde Nico Derksen² bij prof. Henau. Zijn proefschrift had als titel "Eigenlijk wisten we het wel, maar we waren het vergeten". Met als ondertitel 'Een onderzoek naar parochieontwikkeling en geloofscommunicatie in de parochies van het aartsbisdom Utrecht'. In dit onderzoek komt Nico tot de conclusie dat de parochie 'een gemeenschap is van gemeenschappen'. En parochieontwikkeling komt tot stand als in die gemeenschappen geloofscommunicatie tot stand komt.

In mijn pastorale werk heb ik steeds aandacht laten uitgaan naar zowel de inhoud als naar de organisatie. In het pastoraat ging het me steeds om het doorgeven van de Bijbelse Boodschap en in mindere mate om kleine groepen en om de parochie. Hoewel beiden noodzakelijk zijn om de boodschap te bemiddelen, door te geven (tradere). Allerlei groepen in de parochie vormden evenveel hulpmiddelen om geloof ter sprake te brengen, te verwerken en aldus bij te dragen aan het geluk van mensen (in het roepingsverhaal van Ezechiël 2,8-3,4 is dit proces herkenbaar). In alle werkgroepen in de parochie begin ik consequent met een 'geloofsgesprek'³. Het lijkt me een eenvoudige en efficiënte manier om alle groepen die er in de parochie zijn te laten bijdragen aan de opbouw en de vitalisering van de parochie. In deze groepen wordt geleerd. En waar een parochiaan leert, leert heel de kerkelijke gemeente. Deze opvatting kreeg op de dag bijval.

Kleine groepen werden op het symposium door prof. dr. Jozef Wissink omschreven als: 'Groepen van acht tot vijftien personen, die een binding hebben met de RKKerk, regelmatig (eens in de veertien dagen) bij elkaar komen en hun geloof delen'. Zelf ga ik bij voorkeur uit van de omschrijving van kleine groepen die Matteüs geeft in zijn evangelie: 'waar twee of drie mensen in mijn naam samen zijn, ben ik in hun midden' (Mt. 18,20). Het mag voor mij bescheiden zijn. En waar gelovigen bij elkaar komen, verhalen mogen vertellen van hun kleine vreugden en

hun grote verdriet (a); waar vragen mogen worden gesteld over twijfel en zorgen, waar door het deelgenoot worden in elkaars verhalen en leven, verbondenheid ontstaat (= gemeenschap) (b) en een gezamenlijke verlangen groeit (c), daar en juist daar wil God komen wonen (sjechina). God komt bij ons wonen waar aan deze drie voorwaarden is voldaan. Er was waardering voor de verbinding van het leven van mensen met de boodschap uit bijbelverhalen.

Groepen in de parochie kunnen niet altijd hoog kwalitatief werk leveren. Ze zijn onderhevig aan groei en verval. Bij terugloop van motivatie kan een gesprek over het oorspronkelijk verlangen waarmee men begonnen is, nieuwe motivatie en creativiteit laten ontstaan. Door terug te gaan naar waar men ooit goed begon, kan men zich laten aanblazen, bezielen en begeistere. En soms kan het goed zijn dat een werkgroep in de parochie naar de onderstroom afdaalt om in de stilte opnieuw te horen wat er van hen wordt gevraagd (vergelijk Jona 1). Net zoals vissen naar de rust van dieper water gaan als het aan de oppervlakte te onrustig wordt en weer naar boven komen als het aan de oppervlakte rustig wordt. Soms is het goed het werken stil te leggen en te rusten. Beter dan eindeloos doorgaan en de oorspronkelijke opdracht te vergeten. Het volgende verhaal over "de reddingsboot"⁴ is hiervan een goede illustratie.

Op het strand lag een oude reddingsboot. Daarmee probeerde men, met gevaar voor eigen leven, 'schipbreukelingen' te redden. In een stormachtige nacht voer men weer uit. Mensen in nood! Men wist de drenkelingen te redden. Hun dankbaarheid was zo groot dat men de redders een nieuwe, aan de tijd aangepaste, reddingsboot schonk. Maar zo'n mooie spiksplinternieuwe boot laat je niet zomaar 's nachts - in weer en wind - op het strand liggen. Dus ging men aan het werk. Er werd een loods gebouwd. En naast de loods een verblijfsruimte voor hen die de wacht

hielden. En om de tijd te doden, ging men in het wachthuisje van alles organiseren. Men was zo bezig met het organiseren, dat men het noodsignaal, dat van zee kwam, niet opmerkte, erger, er geen tijd voor had. En enkele mensen die niet bij de vereniging de 'reddingsboei' waren aangesloten, paktten de oude boot, die nog op het strand lag, en voeren de zee op om de mensen in nood te redden. De geredden waren dankbaar en schonken hun redders een nieuwe boot. Maar zo een mooie spiksplinter-nieuwe boot laat je niet zomaar 's nachts - in

weer en wind - op het strand liggen. Dus ging men aan het werk...

Noten

1. Henau, E., *Waarom kerk?*, Davidsfonds, Leuven, 1974
2. Derksen, N., *Eigenlijk wisten we het wel, maar we waren het vergeten*, Kok, Kampen, 1989
3. Hornikx, R., *Het geloofsgesprek*, Kok, Kampen, 2003
4. Hornikx, R., *Een huis vol verhalen*, Kok, Kampen, 2003, blz. 99-100

REFLECTIE

Bakens en klippen bij kleine geloofsgroepen

Kees Slijkerman

Op 4 november gaf ik tweemaal een workshop over: 'Small Christian communities zaaien en besproeien, activeren en zelfstandig maken'. Daarin presenteerde ik vanuit het boek *Kleine geloofsgroepen mogelijkheden om in parochieverband small Christian communities (kleine geloofsgroepen, kleine kerkgemeenschappen) te vormen. Wat hoorde ik terug van de ongeveer veertig deelnemers?*

Persoonlijke ervaringen vertellen in een kleine groep

Een deelnemer zei schrik te hebben van het woord ervaring. Hij had eens meegemaakt dat iemand in een geloofsgroep zeer schokkende seksuele ervaringen had verteld. In een geloofsvorming is het een heel belangrijk onderdeel de deelnemers gelegenheid te geven om zich pijnlijke blokkerende ervaringen bewust te worden. Dat moet geen doel op zich zijn. Het is vooral heilzaam als iemand met deze pijnlijke herinneringen in gebed naar de Heer gaat, opdat Hij ze kan genezen. Over die herinneringen praten in een kleine groep kan heel bevrijdend zijn. Maar sommige herinneringen zijn niet geschikt om in een groep te vertellen. Die kun je wel aan een of twee begeleiders vertellen die goed kunnen luisteren en die deze blokkades samen met jou in gebed bij de Heer kunnen brengen.

Geestelijke begeleiding

Iemand in mijn workshop merkte op dat ik niets zei over geestelijke begeleiding. Een terechte aanvulling. In kleine geloofsgroepen, waarin het de bedoeling is dat de deelnemers geestelijk groeien, zouden de mogelijkheden voor persoonlijke geestelijke begeleiding nadrukkelijk genoemd mogen worden. Persoonlijke ervaringen die niet

geschikt zijn voor de groep, kunnen in die begeleidingsgesprekken goed opgepakt worden. En ook de ontdekkingstocht naar iemands persoonlijke roeping en zending als christen.

Leiding aan kleine geloofsgroep

In mijn inleiding had ik gesteld: 'Als een pastor in het begin van een nieuwe *small Christian community* zelf de leiding neemt, blijft die rol als stroop aan zijn handen vastzitten en eindigt de groep bij zijn vertrek (*Kleine geloofsgroepen*, pag. 87). Kies dus een werkwijze waarbij de voortgang van een groep niet afhankelijk is van iemand van het pastoraal team. Laat de deelnemers de verschillende taken onder elkaar verdelen.' Verschillende pastores reageerden hierop met de stelling dat iemand toch wel eerst bekwaam moet zijn, voordat hij/zij een kleine groep kan leiden. Hier ligt een heel belangrijk vraagstuk. Het klinkt zo logisch: zelf de leiding houden totdat je eventueel iemand vindt die bekwaam genoeg is om de leiding aan toe te vertrouwen. Maar is deze redenering geen valkuil? Kunnen pastorale beroepskrachten zichzelf ook te belangrijk vinden? Het is de bedoeling dat deelnemers in kleine geloofsgroepen geestelijk groeien en hun eigen charisma's en bekwaamheden ontdekken en gebruiken. Arthur Baranowsky

stimuleert dat in zijn methode onder meer door in de groep na verloop van tijd de deelnemers bij elkaar te laten benoemen welke bekwaamheden ze bij elkaar zien. En door elke twee jaar uit de groep een nieuwe *pastorale ondersteuner* te laten voortkomen, in overleg met het pastoraal team.

- In een kleine geloofsgroep in mijn parochie hebben we een vast programma voor onze Bijbellesbijeenkomsten. Op basis van vrijwilligheid heeft steeds een andere deelnemer de leiding. De pastor is een van de deelnemers, maar we kunnen ook zonder hem. Dat gaat prima en brengt onvermoede kwaliteiten aan het licht.
- Ook bij de toerusting van mensen die leiding geven aan kleine geloofsgroepen kunnen pastorale beroepskrachten een bescheiden rol vervullen. Het uitwisselen van ervaringen zal al een goede steun in de rug kunnen zijn voor degenen die leiding geven aan kleine geloofsgroepen.

Kleine groep aan de leiband of autonoom

Om een geloofsgroep een *parochiële groep* te laten zijn is minimaal een passieve steun van de pastoor of van het pastoraal team nodig. Dat riep de vraag op: 'En als de pastoor niet wil?'. Iemand reageerde met: 'Dan kom je toch gewoon thuis samen zonder dat hij er van weet'. 'Nee, dat zet kwaad bloed', zei weer een ander¹.

Iedere inwoner van Nederland heeft mogelijkheden om eigen kleine groepen te vormen. Er is godsdienstvrijheid en vrijheid van vereniging. Er zijn talloze (informele) kleine groepen in onze samenleving. Via internet is de organisatie ervan tegenwoordig nog gemakkelijker te realiseren. Ook in de Rooms-katholieke Kerk hebben gelovigen vrijheid van vereniging. Maar als ze ondersteuning en bevestiging willen van de Kerk, en officiële erkenning, dan moeten ze zich verstaan met de erkende herders van die Kerk. Dat kan hen ook beschermen tegen sektarisme. Een van de deelnemers in mijn workshop zei over kleine geloofsgroepen: 'Ik ben zo bang dat het een geïsoleerde groep wordt'.

Gestructureerd versus vrijheid

Nadat ik een mogelijk plan van aanpak had gepresenteerd - met een zekere voorkeur voor het WeG-concept van Klemens Armbruster -, zei een pastor iets in de trant van: 'Wat valt me

dat tegen, zo'n gestructureerde aanpak die geloofsinhoudelijk bewust ergens naartoe werkt. Ik dacht aan ruimte voor creativiteit. In de aanpak van Arthur Baranowsky begin je met bijeenkomsten waarin je eerst elkaar leert kennen om een groep te worden (de module *Zoals je bent*)'.

Daarop heb ik geantwoord dat bij het pilot-project met het materiaal van Baranowsky in het aartsbisdom bleek, dat de deelnemers graag eerder naar de geloofsinhoud gingen. Hugo Quintiens van het bisdom Hasselt, die al jaren met het WeG-concept werkt zei me na afloop over de roep om vrijheid: je moet speelruimte creëren waarbinnen mensen zich kunnen ontwikkelen. Dat kan met het WeG-concept².

De atheïst in mezelf

Geloofsinhoudelijk bewust ergens naar toe werken, dat leek volgens iemand op gespannen voet te staan met de vraag die Jozef Wissink in zijn inleiding had gesteld: of er in kleine geloofsgroepen ook ruimte is voor 'de atheïst in mezelf'.

Als we met kleine geloofsgroepen het geloof en het evangelie willen verbreiden, dan is het heel belangrijk er voor te zorgen dat zoekers zich er welkom voelen met hun vragen en twijfels. En gelovige deelnemers moeten weten dat ze in periodes of momenten van ongeloof en vertwijfeling zichzelf kunnen uiten zoals ze zijn. Groepen waarin alleen 'heiligen' zich welkom voelen, zullen heel klein blijven. Het andere uiterste mag ook vermeden worden: dat ongeloof en twijfel domineren, 'zoeker blijven' tot ideaal wordt verheven en 'het gevonden hebben' verdacht wordt gemaakt.

Eerst zelf het proces doormaken

Wie vanuit een geloofsvorming als '*Opnieuw beginnen*', van het WeG-concept, kleine geloofsgroepen wil vormen, die moet eerst zelf het proces meemaken waar het in die vorming om gaat. Dat werd door verschillende mensen in de workshop benadrukt.

Misschien zit hier wel een moeilijkheid voor pastorale beroepskrachten, als ze geneigd zijn een 'professionele afstand' te bewaren tot hun eigen geloofsbeleving. Het is voor hen vrij gemakkelijk om *over geloof* te spreken en te zeggen wat ze ergens gehoord of gelezen hebben. Maar jezelf overgeven aan God, je laten raken door zijn liefde en vergeving, en daarover spreken, dat is niet altijd gemakkelijk.

Voor geloofsvorming en geloofsgroepen is dit spreken *uit geloof* wel heel belangrijk

Willen de bisschoppen dit?

Verschillende mensen vroegen zich hardop af of de bisschoppen wel kleine geloofsgroepen willen. Of deze groepen niet haaks staan op de regels van de Kerk. De aanwezigheid van twee bisschoppen op het symposium maakte de bisschoppelijke support duidelijk. Hulpbisschop mgr. dr. E. de Jong, die een inleidend hoofdstuk in *Kleine geloofsgroepen*

schreef, hield een gloedvol pleidooi voor meer kleine geloofsgroepen.

Noten

1. Dit vraagstuk heeft raakvlakken met opmerkingen van Sake Stoppels in zijn lezing van 4-11-2011, over het vloeibaar worden van Kerk en Kerkgrenzen. Paus Benedictus XVI zei er in Erfurt, op 23-9-2011, ook iets over. Hij sprak over een wereldwijd snel groeiend 'christendom met een geringe institutionele consistentie, met weinig rationele en nog minder dogmatische bagage, ook met een geringe stabiliteit.' (Kerkelijke documentatie 2011, nr. 7/8).
2. Armbruster en Quintiëns zullen er 12 maart 2012 in het Pastoraal Congres meer over zeggen (zie 0345 op www.stucom.nl).

ARTIKEL

Emerging Churches, Small Christian Communities, en 'Organisch' leiderschap

Robert Doornenbal

Het eerste deel van dit artikel legt uit wat Emerging Churches (EC's) zijn en betoogt dat er significante parallellen bestaan tussen EC's enerzijds en Small Christian Communities (SCC's) anderzijds. Het tweede deel gaat specifiek in op het thema leiderschap en stelt dat veel EC's en SCC's opereren vanuit een 'organisch' leiderschapsparadigma. Tot slot volgen in dit verband vier aandachtspunten.

Wat zijn Emerging Churches?

In de (met name Engelstalige) protestantse wereld is er sinds de jaren '60 van de vorige eeuw sprake van intensieve discussies rondom de verhouding tussen het Evangelie, de cultuur en de kerk. Een belangrijke rol hierin speelde - vanaf de jaren '80 - de Gospel and Our Culture Network, die een antwoord probeerde te formuleren op de vraag van de anglicaanse zendingsbisschop Lesslie Newbigin: '(Hoe) kan de kerk in het Westen weer een missionaire kerk (*missional church*) worden, gezien het feit dat haar context een missiegebied is geworden?'

Terwijl theologen hierover discussieerden in academische platforms, ontstonden in

Engeland, Australië, Nieuw-Zeeland en Amerika in laagkerkelijke kring *grassroots* gemeenschappen die zelfbewust 'contextueel' waren, zowel cultureel als geografisch gezien. Hier liggen de wortels van de *alternative worship movement*, en van wat vandaag in Engeland bekendstaat als *fresh expressions of church*, of (dankzij Amerikaanse import) als *emerging church*. Een term die ook steeds meer ingang vindt, is *missional church*, met name daar waar de invloed van de Gospel and Our Culture Network is doorgedrongen. De term Emerging Church zoals gehanteerd in dit artikel is bedoeld als een overkoepelend begrip voor de genoemde - of vergelijkbare - termen.

Emerging Churches (EC's) zijn over het algemeen niet heel groot (variërend tussen de dertig en honderdvijftig participanten), dynamisch en flexibel ('liquid'), gericht op missie in de lokale context, en eclectisch-creatief in hun eredienst. Bij alle theologische diversiteit is kenmerkend voor EC's een sterke nadruk op relaties en gemeenschap (*community*). Deelnemers in EC's zou je 'post-Vaticaanum II protestanten' kunnen noemen, wegens hun

openheid voor spirituele praktijken en rituelen uit de rooms-katholieke traditie, hun opvatting over de kerk als volk Gods - en met een missionaire identiteit - en hun nadruk op leiderschap door 'leken' (een woord overigens dat men liever vermijdt).

Grofweg kun je drie categorieën EC's onderscheiden.

- (1) Sommige ontstaan spontaan, zonder de invloed van een bestaande kerk, bijvoorbeeld vanuit een huisgemeente.
- (2) Andere EC's komen voort uit missionaire initiatieven van bestaande kerken, bijvoorbeeld via gemeentestichting (*church planting*).
- (3) Een derde categorie betreft bestaande lokale kerken die een ingrijpend proces van vernieuwing en verandering ondergaan, aan het eind waarvan hun focus, ethos en structuur die van een EC blijken te zijn.

De nieuwe vormen van parochies in de V.S. hebben veel kenmerken van deze laatste groep EC's. Met hun nadruk op de participatie en verantwoordelijkheid van leken, ook in leiderschap, zijn deze parochies typisch 'post-Vaticaanum II'.

Emerging Churches en Small Christian Communities

In zijn boek *Living Cells* geeft James O'Halloran een overzicht van de voornaamste kenmerken van Small Christian Communities (SCC's) op zes continenten.

Hoewel O'Halloran hier niet over rept, zijn er opmerkelijk veel parallellen tussen SCC's en EC's qua theologie, spiritualiteit en leiderschap. De vijf punten hieronder beogen dit te verduidelijken.

1. In SCC's ziet men een concrete, relationele gemeenschap (*community*) van christenen als de aardse reflectie van de Heilige Drie-eenheid, die immers een goddelijke gemeenschap vormt. In beide gemeenschappen - de hemelse en de aardse - draait het om intimiteit en delen, volledige participatie van de leden, gelijkheid van de personen en het uitreiken naar de ander. Dit soort accenten in theologiseren kom je precies zo tegen in EC's: relaties staan centraal, zowel in de (trinitaire) theologie als in de praktijk. In dit verband kun je spreken van een *relationele ecclesiologie* van EC's.

2. Het voornaamste thema van Jezus' missie - alsook dat van SCC's - betreft het koninkrijk

Gods. Hierin gaat het om harmonische relaties tussen God en mens, mensen onderling, en de mens en de rest van de natuurlijke wereld, relaties die zijn geworteld in rechtvaardigheid. SCC's worden gezien als heel effectief om te helpen bouwen aan dit koninkrijk. Hier is een overeenkomst met EC's, wier missie eveneens draait om het tonen en uitbreiden van het koninkrijk Gods, zoals verkondigd en belichaamd door Jezus van Nazareth.

3. Het gezamenlijk lezen en overdenken van passages uit de Bijbel, bidden en het vieren van de eucharistie vormen belangrijke praktijken van SCC's. Hierin gaat het niet alleen om de (inter-) persoonlijke geloofsopbouw, maar ook om het leren verstaan van Gods wil en leiding voor de betreffende SCC. De onderlinge dialoog wordt gezien als een middel waardoor de Heilige Geest kan werken, bijvoorbeeld het wijzen van een richting voor de toekomst. Genoemde praktijken zijn ook kenmerkend voor EC's. Veel EC's kennen een wekelijkse eucharistieviering, wat bepaald uitzonderlijk is voor protestantse gemeenschappen. De Bijbel en het gebed spelen eveneens een belangrijke rol en men legt sterk de nadruk op het onderlinge gesprek (*conversation*) als een vehikel van de Heilige Geest.

4. SCC's zijn gericht op de (lokale) omgeving en de omringende cultuur. Zij willen cultureel relevant zijn en een praktisch verschil maken in de context waarin zij zich bevinden. Dit doen zij bijvoorbeeld door met jeugd te werken, zieken te bezoeken, onrecht te bestrijden, of 'gewoon' door christen te zijn op hun werk. Kenmerkend voor veel EC's is een vergelijkbare 'missional thrust'. Zij zien zichzelf als 'culturele zendelingen', die in een voortdurende dialoog staan met de lokale context waarvan ze deel uitmaken. Veelal zijn ze actiegericht, liefst op een manier die bij hen past (d.i. 'authentiek').

5. Leiderschap in SCC's draait niet om anderen voorschrijven wat ze moeten geloven of hoe ze moeten handelen, maar om inspireren en faciliteren. Het leiderschap kenmerkt zich niet door afstand, regels en bureaucratie, maar door relationele nabijheid, flexibiliteit, en creativiteit. Er is respect en ruimte voor diversiteit, terwijl conflicten niet uit de weg worden gegaan. Niet één bepaalde leider staat

centraal, maar er is sprake van een *team* van leiders van mannen (veelal) en vrouwen. Anders gezegd: de motor van de gemeenschap vormt zelf een kleine gemeenschap. Hoe groot dat leiderschapsteam is, hangt af van de omvang van de betreffende SCC. Een SCC van bijvoorbeeld twaalf leden kan bijvoorbeeld een leiderschapsteam tellen van drie mensen. Dit soort geringe aantallen zijn kenmerkend voor Europa en Amerika. Een regio als Oceanië echter kent SCC's van tussen de vijftig en de honderdvijftig mensen, kinderen meegerekend, waarbij er uiteraard veel meer dan drie mensen betrokken zijn in het leiderschapsteam.

De kenmerken van leiderschap in EC's sluiten naadloos aan bij wat hierboven is beschreven. De rol van leiders in EC's is veel meer op de achtergrond dan het geval is in de meeste traditionele kerken. Hun taak is niet om veranderingen te plannen, maar om deze te *voeden*, door te zorgen voor vrij informatie-verkeer en intensieve communicatie en interactie tussen alle leden van de gemeenschap. De structuren van een EC zijn flexibel en dienen ertoe om de verantwoordelijkheid van elk individu voor de gemeenschap als geheel te bevorderen. Als het gaat om leiderschap in SCC's en EC's, lijkt het niet overdreven te spreken van een *paradigma-verandering*. Teneinde dit beter te begrijpen, volgt nu een theoretisch excursus.

Organisch leiderschap

Zoals bekend zijn er vele verschillende benaderingen en zelfs scholen van leiderschap. Je kunt deze diversiteit inzichtelijk maken door ze te rubriceren onder vier verschillende paradigma's (modellen). Dit zijn achtereenvolgens die van klassiek leiderschap, transactioneel leiderschap, visionair leiderschap en organisch leiderschap.

Het *klassieke* leiderschapspaaradigma heeft organisaties tot ver in de 20^e eeuw gestempeld. Kenmerkend voor klassiek leiderschap is een duidelijke hiërarchie; volgelingen dragen weinig tot geen verantwoordelijkheid. In *transactioneel* leiderschap, ontwikkeld in de jaren '70, is er meer aandacht voor overleg, waardoor er overeenkomsten (transacties) tot stand komen. Niettemin heeft ook binnen het transactionele model de leider de belangrijkste plek.

Dit is ook het geval bij het paradigma van *visionair* leiderschap, dat naar voren kwam vanaf 1985. Hier ligt het accent op de inspirerende, charismatische leider die appelleert aan de emoties en waarden van mensen en die hen uitdaagt door een meeslepende visie te communiceren.

Het *organische* leiderschapspaaradigma (vanaf 2000) betekent een radicale verandering in het denken over leiderschap, volgelingschap en de aard van organisaties. Samengevat zijn de belangrijkste kenmerken van dit paradigma de volgende drie.

1. Niet de leider staat centraal, maar de interacties van wederzijdse beïnvloeding tussen mensen. Leiderschap wordt dan ook gezien als verspreid over de hele organisatie en niet als gebonden aan specifieke posities en rollen. Leden van een organisatie nemen wisselend deel aan het 'proces' van leiderschap. Je kunt dit vergelijken met een jazzband: deze kent geen dirigent, maar de diverse bandleden nemen al improviserend wisselend het initiatief. Het is interessant te zien dat deze metafoor ook veel wordt gebruikt in SCC's en EC's.
2. Visie en gedeelde waarden zijn heel belangrijk. Deze worden echter niet bedacht en bewaakt door één daarvoor aangestelde leider, maar komen tot stand door intensieve en voortdurende interacties tussen de leden. De basis van organisch leiderschap is communicatie, veelal gericht op betekenisverlening. Ook dit is kenmerkend voor de gemeenschappen waar dit artikel over handelt.
3. De nadruk ligt op continue en snelle veranderingen, zowel binnen als buiten de organisatie, alsook op flexibiliteit, creativiteit en innovatie. De organisaties (of subafdelingen) waarin organisch leiderschap voorkomt, zijn vaak klein en hebben het karakter van een netwerk. Er is een duidelijk besef van de omgeving (Eng.: *environment*) waarin men opereert en waarvan men deel uitmaakt. Het doel is om organisch verbonden te blijven met het 'milieu' - de sociaal-culturele en fysieke omgeving - waarin de organisatie is geplaatst. Dit laatste kenmerk typeert eveneens EC's en SCC's.

Aandachtspunten voor het leiderschap in SCC's en EC's

Tot slot van dit artikel volgen vier aandachtspunten die van belang kunnen zijn voor iedereen die (in)direct met leiderschap te maken heeft in groepen met karakteristieken van SCC's of EC's.

1. Het denken over leiderschap in termen van 'paradigma's' kan ons helpen te beseffen dat mentale modellen van leiderschap bepalend zijn voor wat gezien wordt als (betrouwbaar, adequaat, etc.) leiderschap. In verschillende landen, (sub)culturen, generaties of organisaties kunnen die paradigma's behoorlijk uiteenlopen. Het is wijs daar rekening mee te houden. Een leiderschapsparadigma is pas effectief als het gedrag van leiders optimaal aansluit bij de assumpties van de 'volgers'. Als laatstgenoemden opteren voor een klassieke vorm van leiderschap, dan zal een leider die opereert vanuit het organische paradigma niet erg serieus worden genomen. Iets als een *paradigmaverandering* is weliswaar mogelijk, maar dat is wel een intensief en vaak langdurig proces.

2. Organisch leiderschap komt met name veel voor in organisaties waarin creativiteit, innovatie en verandering hoog worden gewaardeerd. Ook vraagt dit paradigma een grote mate van zelfstandigheid (autonomie) en initiatief van alle participanten. Het is echter denkbaar dat EC's en SCC's deelnemers kennen die hier moeite mee hebben. Het kan ook zijn dat zij wegens persoonlijke beperkingen niet goed kunnen functioneren in een dergelijke dynamische omgeving. Het is belangrijk voor het leiderschap hier rekening mee te houden.

3. Een organisch leiderschapsparadigma brengt met zich mee dat het nemen van beslissingen behoorlijk tijdrovend kan zijn. Dikwijls is het een zaak van veel met elkaar praten en onderhandelen. Hierin kunnen machtsverschillen op verborgen wijze hun invloed uitoefenen, ondanks het feit dat gedeelde macht het uitgangspunt is. Anders gezegd: gemeenschappen of organisaties zonder (duidelijke) hiërarchie zijn soms heel 'politiek'. Het is zinvol voor leiders in SCC's en EC's om hier scherp op te letten. Verder is het goed te beseffen dat het kunnen hanteren van conflicten, bijvoorbeeld over de besteding

van schaarse middelen, hoort bij het leidinggeven vanuit een organisch paradigma.

4. Het vergt bewuste keuzes om organisch leiderschap te kunnen *blijven* hanteren in EC's of SCC's, vooral als hierin religieuze professionals worden aangesteld. Op termijn leidt dit namelijk vaak tot vormen van institutionalisering en formalisering, die men aanvankelijk nog buiten de deur had weten te houden. Het is de kunst om het 'religieuze kapitaal' van geestelijken te ontvangen, en tegelijkertijd de institutionele effecten van het 'sociale kapitaal' dat ermee gepaard kan gaan, te beperken. Dit kan bijvoorbeeld door ervoor te zorgen dat geestelijken zo min mogelijk betaald worden ingezet, zodat ze (parttime) elders - liefst 'in de wereld' - hun brood moeten verdienen.

5. Gemeenschappen of organisaties met een paradigma van organisch leiderschap hebben veelal een netwerkstructuur. Anders dan in een bureaucratische organisatie, is de rol van een leider in een netwerk vooral die van katalysator, voorwaardenschepper en veranderaar. Dit vraagt onder meer om sterke relationele en communicatieve eigenschappen, flexibiliteit en (liefst) ook creativiteit. Een interessante vraag is wat de priesters/ voorgangers van de toekomst tijdens hun theologische opleiding op deze punten krijgen aangereikt, of (onverhoopt) mogelijk juist 'afleren'.

Drs. R.J.A. Doornenbal is senior opleidingsdocent Theologie en Cultuur aan de Academie voor Theologie van Christelijke Hogeschool Ede. Tussen de bedrijven door bereidt hij een praktisch-theologische dissertatie voor onder de titel *Crossroads: An exploration of the Emerging/Missional conversation with a special focus on 'missional leadership' and its challenges for theological education*.

Noten

1. Val. Doug Gay, *Remixing the Church: Towards an Emerging Ecclesiology* (London: SCM Press, 2011), 73.
2. Zie Marti R. Jewell and David A. Ramey, *The Changing Face of Church: Emerging Models of Parish Leadership* (Chicago, IL: Loyola Press, 2010).
3. James O'Halloran, *Living Cells: Vision and Practicalities of Small Christian Communities and Groups* (Dublin: The Columba Press, 2010).
4. Zie Tony Jones, *The Church is Flat: The Relational Ecclesiology of the Emerging Church Movement* (Minneapolis, MN: The JoPa Group, 2011).

5. Zie Mary Gray-Reeves and Michael Perham, *The Hospitality of God: Emerging Worship for a Missional Church* (New York: Seabury Books, 2011), 89-90, 122.
6. Zie over het belang van 'authenticiteit' in EC's: James S. Bielo, *Emerging Evangelicals: Faith, Modernity, and the Desire for Authenticity* (New York and London: New York University Press, 2011).
7. G.C. Avery, *Understanding Leadership: Paradigms and Cases* (Sage 2005).
8. Psychologische studies bevestigen dit: '... it is less the case that particular leadership people have leadership

- qualities than that followers confer leadership qualities on particular people.' S. Alexander Haslam, Stephen D. Reicher, and Michael J. Platow, *The New Psychology of Leadership: Identity, Influence and Power* (Hove, UK and New York, 2011), 199.
9. Vgl. Josh Packard, 'Resisting Institutionalization: Religious Professionals in the Emerging Church', *Sociological Inquiry*, Vol. 81, No. 1 (February 2011), 3-33.

ARTIKEL

Christendom en 'zoekwerk'

Stefan Paas

Kunst en de Grachtengordel

Stel dat de overheid in Nederland een rigoureuze 'scheiding tussen kunst en staat' zou doorvoeren. Nog veel rigoureuzer dan staatssecretaris Zijlstra nu van plan is. Alle subsidies worden afgeschaft, kunstgeschiedenis verdwijnt van het rooster van scholen, het Rijksmuseum wordt omgedoopt, en openbare uitingen van kunst worden zoveel mogelijk geweerd uit het straatbeeld.

Op zich is dat geen gekke gedachte: kunst is een grote zingever in moderne samenlevingen, en "de overheid doet niet aan zingever" (*Liberaal Manifest VVD 2005*). Het is nogal inconsequent dat de overheid wel muziekscholen subsidieert, maar geen kerken.

Maar wat zou het gevolg zijn?

Dit: de toekomst van de kunstsector - van het onooglijkste galerietje tot en met het Concertgebouw - zou geheel afhankelijk zijn van de intrinsieke motivatie van mensen om die sector in de lucht te houden. Zij zouden bereid moeten zijn om veel meer te betalen voor een theaterticket. Ouders zouden buiten school om aparte kunstklassen moeten organiseren, geheel zelf bekostigd en draaiend op vrijwilligers. Ook het verschil tussen 'canonieke' kunst (zoals in het Rijksmuseum) en 'officieuze' kunst (zoals bij Joop van den Ende) zou verdwijnen. Er zou een nieuw onderscheid komen: tussen kunst die het 'goed doet' (toegankelijk is) en kunst die naar de marge verdrongen wordt, omdat hij niet aan de massa is uit te leggen. Er zouden nieuwe spelers op de markt verschijnen, die een kans zouden zien om snel te scoren met datgene waar vraag naar is.

Kortom, ook in zo'n samenleving zou er een kunstsector blijven bestaan, maar kleiner dan in de onze. Immers, niemand is verplicht om zich ermee bezig te houden en het vraagt een hoge investering om het wel te doen. Alle 'moeilijke' en 'veeleisende' kunst zou waarschijnlijk teruggedrongen worden in een

niche van zeer gemotiveerde mensen aan de Grachtengordel, die bereid zijn hoge prijzen te betalen voor wat zij meekrijgen.

En sommige van die mensen zouden zich waarschijnlijk geregeld het hoofd breken over de vraag hoe zij datgene waarin zij vurig geloven breder aan de man kunnen brengen, zonder al teveel compromissen te sluiten. Zij geloven dat 'goede kunst' belangrijk is voor iedereen, niet slechts voor een elite. Zij geloven in de vormende en opvoedende waarde ervan, in de mogelijkheid het volk te 'verheffen' met kunst (in plaats van kunstjes). Maar zij missen de steun die zij daarbij vroeger wel hadden. Het valt ook niet mee om voortdurend aan een muzikaal agnostische menigte te moeten uitleggen dat Sjostakovitsj echt een betere musicus was dan André Hazes, zonder een beroep te moeten doen op 'geloven op gezag'. Immers, Hazes-fans beleven aan zijn muziek net zoveel vreugde, zij zijn net zulke aardige mensen, en zij zijn niet minder gelukkig dan de Sjostakovitsj-aanhangers. Dus ieder z'n ding nietwaar?

Christendom en de Bijbelgordel

In die situatie zitten kerken nu. Zij hadden een aantal grote voordelen, die zij nu missen. In de eerste plaats genoten zij staatssteun, zoals nu

nog in enkele Europese landen waar ‘kerk-belasting’ wordt geheven. Dit stelde hen in staat om een grote huishouding te voeren (veel priesters, grote gebouwen, enorme pr-machine), zonder veel actieve betrokkenen. In de tweede plaats waren er lange tijd wetten op kerklidmaatschap en kerkgang, terwijl tegelijk ‘concurrenten’ van de markt werden geweerd. De kerk had in die tijd de vanzelfsprekende status van het Rijksmuseum en het Concertgebouw. Zelfs al kwamen er niet heel veel mensen (het was vóór de tijd van het massatoerisme), dan nog was de kerk het symbool van een beschaafde, fatsoenlijke samenleving. En in de derde plaats waren er ‘package deals’: als je een goede carrière wilde, als je armenzorg nodig had, als je een nette uitvaart wilde, enzovoort, dan was het verstandig (soms zelfs verplicht) om bij een kerk betrokken te zijn.

Al die voordelen zijn nu weggefallen. Dat heet secularisatie, of deftiger gezegd: sociale differentiatie. De kerk is een afzonderlijke sector geworden in de samenleving, zonder steun van buitenaf, geheel aangewezen op haar eigen vermogen om de intrinsieke religieuze motivatie van mensen aan te spreken. En tot overmaat van ramp wordt die religieuze motivatie niet alleen aangesproken door de kerk: er zijn genoeg andere ‘aanbieders’ die toegankelijker pakketten leven, vaak tegen een lagere prijs.

Het gevolg? Nog altijd kleiner wordende kerken, en het terugdringen van traditioneel en veeleisend christendom in een niche van veelal oudere, hooggemotiveerde mensen - een religieuze elite in de Bijbelgordel. En voor de rest een brede verspreiding van ‘religie light’ of ‘spiritualiteit’, waarin mensen vrijwel door alles aangesproken kunnen zijn en hun eigen pakket in elkaar knutselen uit een veelheid van aanbod.

Spirituele uitdaging

Als ik een speelse vergelijking maak tussen ‘traditioneel christendom’ en Sjostakovitsj enerzijds, en ‘religie light’ en André Hazes anderzijds, bedoel ik daarmee geen waardeoordeel te geven, als waren traditionele christenen beter, gelukkiger of diepzinniger dan andere mensen. Dit soort waardeoordelen zijn juist symptomen van het probleem waarmee we te maken hebben. Het is één van de problemen van een samenleving waarin

religie volledig ‘vrijgegeven’ is, dat *functionele* criteria naar voren geschoven worden.

Vroeger was de samenleving zo ingericht dat er een vanzelfsprekend onderscheid was tussen waardevolle en minder waardevolle religie. Net zoals het nu voor velen nog vanzelfsprekend is dat het Rijksmuseum wel en Joop van den Ende niet gesubsidieerd wordt. Wanneer gevraagd wordt naar argumenten, valt het al snel stil. Men stamelt wat over historische waarde, tradities, en dergelijke, maar het fundamentele punt is dat velen nog altijd geloven dat de Nachtwacht *intrinsiek* waardevoller is dan de musical Joseph. Er ligt een vanzelfsprekendheid omheen, die we kunnen aanduiden met ‘autoriteit’. Het is in zekere zin: geloven op gezag. Daarmee bedoel ik: het innerlijk gezag dat uitstraalt van een kunstwerk, de overtuiging waarmee het je raakt en in beslag neemt, het besef dat dit kunstwerk niet in te ruilen is voor een ander. Ik vermoed dat dit ‘gezag’ in hoge mate wordt bemiddeld door de plek die een kunstwerk inneemt in een samenleving. De Nachtwacht heeft vanzelfsprekend gezag voor mensen, juist omdat het werk zo respectvol behandeld wordt in onze samenleving. Wanneer dit radicaal zou veranderen, zou het een kwestie van tijd zijn voordat de waarde van de Nachtwacht tegenover musicals van Joop van den Ende *aangetoond* zou moeten worden (in plaats van verondersteld). En dan zouden functionele argumenten belangrijker worden: maakt een bezoek aan de Nachtwacht betere mensen dan het bezoeken van een populaire musical? Was hij moeilijker om te maken?

Aan religie is die vanzelfsprekende positie al een tijd geleden ontvallen. Juist dan komen andere criteria naar voren om onderscheid te maken tussen wat waardevol is en wat niet. Religie moet worden aangeprezen op een ‘markt’. De kerk heeft daar hard aan meegedaan, overigens. Wil het christendom mensen aanspreken, dan moet het mensen gelukkiger maken en samenlevingen beter. Als dit niet overtuigend kan worden aangetoond, waarom zou iemand dan nog christen zijn? Dan is het simpelweg een kwestie van smaak - ieder z’n ding.

Ik wil niet helemaal afstand van nemen van functionele argumenten. Zij kunnen een secundaire steun zijn voor het ‘aan de man

brengen' van het christendom.¹ Maar zij stellen niets voor, wanneer mensen niet langer gegrepen worden door de intrinsieke autoriteit van het geloof in Jezus Christus. In de kern is het geloof in Jezus net zo min uit te leggen als het geloof dat de Nachtwacht 'beter' is dan populaire, toegankelijke kunst. Het maakt mensen niet per se aardiger of gelukkiger, het levert geen gemakkelijker leven op, het maakt samenlevingen niet fatsoenlijker.

Voor christenen is de voornaamste uitdaging vandaag *spiritueel* van aard: hoe kunnen wij ons blijvend laten aanspreken door het verhaal van Jezus Christus, door zijn appel op ons leven? Wanneer er geen mensen zijn die met een zekere 'trots' en overtuiging dit verhaal omarmen, ernaar leven en ervan getuigen, ongeacht de onverschilligheid en scepsis die zij ontmoeten, is er weinig kans op succesvolle zending. Pregnant gezegd: we zijn geen christenen omdat dit ons betere mensen maakt, maar omdat we het *willen* zijn. De kern van het christelijk geloof is *aanbidding*, niet een vergelijkend warenonderzoek.

Missionaire benadering

Bij een missionaire kerk denk ik aan een kerk die middenin deze samenleving staat en daarop invloed wil uitoefenen met het verhaal van Jezus Christus - zowel door individuele levens te veranderen, als door tekens op te richten van het Koninkrijk.

Wat betekent dit in de praktijk, gezien het bovenstaande? Ik som een aantal dingen puntsgewijs op:

1. *Omarm de situatie*. De tijd van gedwongen winkelnering is voorbij. De kerk moet enerzijds accepteren dat zij een minderheid is geworden en zal blijven. Het soort religie dat serieus, klassiek christendom inhoudt, is een minderheids optie in een vrije markt.

Anderzijds moet de kerk zich vrolijk en vrij begeven in het krachtenveld van de religieuze markt. Benader mensen niet als ontrouwe, oppervlakkige consumenten, maar als gerespecteerde klanten. Wees trots op je keuken en zuinig op je klanten.²

2. *Geloof in je verhaal*. Als het bovenstaande iets zegt, betekent dit dat deze kerk haar spiritualiteit moet onderhouden en mensen 'van buiten' in staat moet stellen tot aanbidding en bewondering van God te komen. Dit betekent op z'n minst: zorg voor

geestelijke vorming van voorgangers en gemeenteleden (gebed, bijbellezen, disciplines) en een verzorgde, eigentijdse liturgie. Een mooi gebouw kan behulpzaam zijn. Geloven in je verhaal betekent ook een ontspannen benadering van mensen. We hoeven hen niet te manipuleren, of op andere manieren onder druk te zetten. Het christelijk geloof is een verhaal van liefde en genade. In een moderne samenleving gebeurt religie op basis van vrijwilligheid en intrinsieke motivatie. De kerk verliest daarmee veel macht, bijvoorbeeld om mensen in een ethisch patroon te dwingen. Maar zij wint ook aan vrijheid om zichzelf niet op te stellen als een substituut-ouder. Er ontstaat de mogelijkheid van een volwassen relatie, waarin de vrijheid van mensen wordt gerespecteerd, zonder dat we elke keus van mensen hoeven te zegenen.

3. *Laat het zien*. De kerken zullen nooit meer de alomvattende greep op de samenleving krijgen die zij ooit hadden. Maar dit maakt het mogelijk om 'dwarse' initiatieven te ontplooiën, creativiteit aan te boren. Laat zien wat het evangelie inhoudt, in gemeenschappen van mensen die het verhaal van Jezus volgen. Laten we niet beschroomd zijn: in deze samenleving zijn wel gekkere dingen mogelijk, en de media hebben er toch wel een mening over. We hoeven geen algemene acceptatie of respect te zoeken; dat krijgt niemand meer in een moderne samenleving. Doe waarin je gelooft, laat zien waar het Jezus om te doen was.

4. *Durf uit te nodigen*. We moeten niet geloven in de tegenstelling tussen vrije, individuele 'spiritualiteit' en collectieve, autoritaire 'religie'. Die tegenstelling is onzin. Hedendaagse spiritualiteit is net zo goed onderworpen aan bovenpersoonlijke modes en institutionele regimes.³ Het wordt uitgevent door commerciële machten,⁴ zoals iedereen kan vaststellen die mijmert over de rijen Boeddha beeldjes in de Intratuin. Er is veel collectiviteit in al die schijnbaar individuele, vrije zoektochten; zij worden gereguleerd door de 'machten'. De kerk hoeft zich er niet voor te schamen om mensen uit te nodigen zich aan te sluiten bij de groep die Jezus volgt en in zijn verhaal gelooft. Dat is niet autoritair, althans niet meer dan al die oproepen om 'je hart te volgen' of 'helemaal je eigen ding te doen'. Merkwaardig genoeg blijken al die oproepen

namelijk meestal uit te draaien op een heleboel mensen die allemaal hetzelfde doen ('kiezen voor de kudde'). Christelijke zending draait vanouds om de verkondiging van Jezus als Heer. Dit gebeurt niet vanuit de gedachte dat mensen 'normaal gesproken' zo vrij als een vogeltje zijn en nu eindelijk onder religieus gezag moeten komen. Nee, het gebeurt vanuit de diepe overtuiging dat *iedereen* onder autoriteit staat, en dat er veel verkeerde machten in deze wereld rondwaren. Beter een Heer die zich voor je laat kruisigen dan een heer die beter wil worden van jou. Laat de kerk vrijmoedig mensen uitnodigen om zich te bekeren... en wees voorbereid op een storm van protest van de machten.

We leven in een mooie tijd. De toekomst is niet aan grootschalige instituten met een vanzelfsprekende greep op de hele samenleving. De kerk is de eerste van de grote instituten die dit heeft ontdekt. Zij is voorloper

van de samenleving! De toekomst is aan toegewijde gemeenschappen die zich niet schamen voor hun verhaal en vrolijk en genadig omgaan met vijandschap. Voor meer hoeven we het niet te doen, voor minder ook niet.

Noten

1. Zie voor een interessante mix van een cultureel-conservatief pleidooi voor het christendom, en een persoonlijk bekeringsverhaal, Peter Hitchens (broer van de bekende atheïst Christopher), *The Rage Against God*, Continuum: London 2010.
2. Ik heb dit uitgewerkt in de metafoor van de 'restaurantkerk'. Zie Stefan Paas, 'Missionaire ecclesiologie in een tijd van individualisering', *Theologia Reformata* 54.4 (2011), 391-410.
3. Stef Aupers, *In de ban van moderniteit: De sacralisering van het zelf en computertechnologie*, Aksant: Amsterdam 2004.
4. Jeremy Carrette, Richard King, *Selling Spirituality: The Silent Takeover of Religion*, Routledge: London 2005.

RECENSIE

Golfslag van de tijd. Europa's niet te stillen verlangen naar God

Roger Weverbergh

De emeritus hoogleraar praktische theologie van de Vrije Universiteit te Amsterdam heeft met 'Golfslag van de tijd' een grenzen overschrijdend boek geschreven. De metafoor van de zee die met haar golfslagen het strand van cultuur en religie permanent wijzigt spreekt tot de verbeelding. Wie nadenkt is in deze tijd op zoek naar de wortels van zijn beschaving. Die vinden we terug in de klassieke cultuur van Grieken en Romeinen en in het christendom.

Secularisatie zet zich in Europa door, maar diep onder de golfslag van verandering leeft ook een onverwoestbaar verlangen naar God. Dit boek is een bijzondere bijdrage voor levensbeschouwelijke gesprekken en biedt perspectieven voor kerkopbouw in een tijd van godsverduistering. Heitink vond inspiratie in het werk van Charles Taylor, een belangrijk hedendaags filosoof, hoogleraar in sociale en politieke filosofie.

Deel I: Golfslag van de tijd

Het eerste deel beschrijft de wortels van onze Europese beschaving vanuit schetsen van de Griekse en Romeinse filosofie en van Joodse en christelijke documenten (o.a. bijbelse geschriften). Ook de invloed van alternatieve bronnen, bijv. uit de Gnostiek passeren de revue. Aan Augustinus wijdt hij bijzondere

aandacht. Zijn verhaal van de innerlijkheid heeft een bepalende stempel gedrukt op de westerse cultuur. Hij laat zien hoe de intimiteit van Gods aanwezigheid het leven heiligt. Verder laten de Middeleeuwen nog volop een betoverde wereld zien maar de bewegingen van hervorming en Reformatie brengen diepgaande verandering. Daarin groeit 'de zelfstandige mens' die zijn ontplooiing vindt in de zoektocht naar authenticiteit (een belangrijk thema bij Taylor).

Een nieuwe golfslag bracht de Verlichting met de 'zegetocht van de rede' en de filosofische reuzen Descartes en Locke. Daar liggen de expliciete wortels van de cultuur van de moderniteit. God wordt op afstand geplaatst en de visie van een 'immanente transcendentie' krijgt vorm. Heitink laat ook de invloed van

Puritanisme, het pantheïsme van Spinoza, de religie bij Sleiermacher zien. Het eerste deel vervolgt met de beschrijving van de revolutionaire krachten die de scheiding tussen kerk en staat en het afscheid van het Ancien Regime teweegbrengen. Een uitstapje naar de Amerikaanse revolutie en haar consequenties toont hoe diepgaand de culturele ontwikkeling van ons continent verschilt van Noord-Amerika. Romantiek brengt opleving van religie, eind achttiende en negentiende eeuw. Volgt de industriële revolutie met Marx als belangrijke figuur, waarmee een nieuwe golfslag in het religieuze landschap geschetst wordt. De twee wereldoorlogen, de evolutietheorie tonen hoezeer het ongeloof uitdeint. Feurbach bedenker van de projectietheorie, Nietzsche en Marx ontwikkelen een radicaal atheïsme. Religie wordt een innerlijk zoektocht naar authenticiteit, en tendert naar de mystiek. Heitink geeft meteen een synthese van kerkelijke ontwikkelingen, m.n. de groeiende kerkverlating en het ontstaan van nieuwe kerkvormen.

Deel II: Hartslag van het verlangen

Hierin beschrijft Heitink het diepe en onuitroeibare verlangen naar religiositeit. Hier betreft de auteur ook de ontwikkelingen op zijn eigen biografie. Hij begint dit deel met een korte verwijzing naar de dood van zijn zoon. Hij gaat in op de existentiële betekenis van

geloven en het immanente karakter ervan als een belangrijke tendens. Verder toont hij de betekenis van religie voor zelfontplooiing, en geestelijke gezondheid. Hij komt tot een geëngageerd beeld van geloven en beschrijft hoezeer problemen als lijden, dood en onrecht mensen op het verkeerde been kunnen zetten omtrent de godsvraag. “Hoe kan God dit toelaten?”. Ook het probleem ‘vrijheid’, zoals weggeduwd door de neurobiologie wordt in beeld gebracht. Het boek eindigt met de duiding van kerk en nieuwe vormen van gemeenschap in een samenleving die zeer geïndividualiseerd is. Wat betekent religie nog in het publieke domein? De laatste hoofdstukken laten een bewogen denker zien, die vanuit ‘het ultieme verlangen’ denkt aan de toekomst van christelijke religie in de Europese context.

Gerben Heitink heeft in dit boek zijn levenswerk neergeschreven. “Golfslag van de tijd” is een absolute aanrader. Vaak wordt de situatie van kerkverlating en groeiend atheïsme in een veranderend cultureel klimaat versimpeld. Heitink laat goed gedocumenteerd zien hoe religieuze verandering afhankelijk is van culturele en sociale omstandigheden. Ook laat hij zien hoezeer religie met de Europese cultuur en haar fundamentele veranderingen verweven is. Het boek vormt een bijdrage voor een diepgaande dialoog over het gehele ontwikkelingsproces van religie in het algemeen, de hedendaagse realiteit die de wortels van een geschiedenis meeneemt en de (on)mogelijkheden van een toekomstige ontwikkeling van christelijke religie. Ook zijn standpunt over oecumene zal menig protestant en katholiek aan het denken zetten.

Na de lezing van dit wereldboek blijf ik met dubbele gedachten zitten. Enerzijds besef ik hoe geloof, ongeloof, kerkelijkheid en onkerkelijkheid, voortkomen uit ontwikkelingen van de cultuur, aangestuurd door filosofie en wetenschap, met als gevolg een veranderend wereldbeeld, zelfbeeld en godsbeeld. Anderzijds hoe de ontwikkeling naar innerlijkheid en authenticiteit onafwendbare condities schept voor vernieuwing en verfrissing van religie. Het tekent de noodzaak van hermeneutische benadering van de bronnen.

Wat betekent dit boek voor kerkopbouw? Het zou pastores en kerkbetrokken vrijwilligers

kunnen inspireren en motiveren om een modern perspectief te bieden dat niet de valkuilen van immobilisme of fundamentalisme kiest. Het opent de blik op 'hoe is het allemaal zover kunnen komen', en wat zijn mogelijke scenario's gezien de ontwikkeling van de moderne mens binnen de cultuur van moderniteit. Een bespreking van dit belangrijk boek kan slechts een indruk weergeven. Het

boek geeft een ontmoeting met een wetenschapper die ook een gelovig zoekend man is, bij wijlen een geëngageerde pastor. Nogmaals: een absolute aanrader.

Gerben Heitink, *Golfslag van de tijd. Europa's niet te stillen verlangen naar God*. Kok, Kampen 2011. ISBN 9789043519625, 300 pag., € 23,50.

RECENSIE

Onder spanning. Een veelzijdige kijk op veranderingen in kerk en samenleving

Erik Sengers

Bij de presentatie van het laatste onderzoek van 'God in Nederland' - in 2007 - werd van orthodoxe kant zowel in de katholieke kerk (Bodar) als in de PKN (Plezier) als gebeten gereageerd op de uitkomsten van het onderzoek. 'Wat begrijpen die sociale wetenschappers nu helemaal van de kerk!' was de teneur, en daaronderliggend: 'ze hebben er niets over te zeggen'.

Nu zal ik met degenen die beweren dat de sociale wetenschappen een te grote rol hebben gekregen in organisatie, reorganisatie en mediale presentatie van de kerk tot op zekere hoogte kunnen instemmen. Ook het veelgeprezen handboek *Levend Lichaam*, waaraan ikzelf heb meegewerkt, steunde sterk op een sociaal-wetenschappelijk kader terwijl de integratie van de theologie erachteraan hinkte, zoals we moesten toegeven en ook zelf inzagen. Maar om de sociale wetenschappen helemaal uit de wereld van theologie en kerk te verdrijven gaat nu ook weer wat ver.

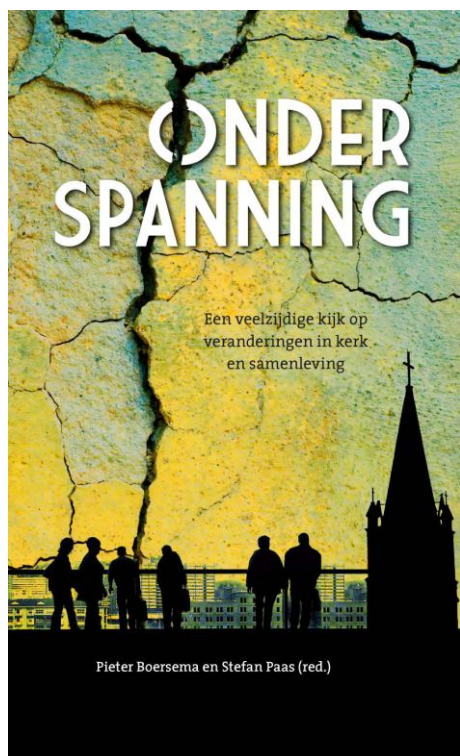
Tot mijn positieve verrassing is er vorig jaar een boek verschenen van het lectoraat gemeenteopbouw van de Christelijke Hogeschool Ede - die toch niet bekend staat om onorthodoxe bokkensprongen - over de verhouding van de sociale wetenschappen en de theologie, ten dienste van de gemeenteopbouw. Het lectoraat spitste zich toe op de professionalisering van de theoloog en kerkelijk leider, en met dit boek willen de leden van deze onderzoeksgroep wijzen op de algemene maatschappelijke trends en hoe deze door de kerkelijk werker te duiden zijn. Het resultaat is een zeer goed geschreven boek, dat ondanks het karakter van bundel een hoge mate van coherentie heeft, dat een goede inleiding biedt van de sociale wetenschappen ten behoeve van theologische opleidingen, en

dat ondanks de orthodox-protestantse herkomst zeer goed ook in andere contexten gebruikt kan worden.

Uitgangspunt van het boek is dat de religieuze leider van vandaag moet kunnen duiden en interpreteren, en daarom allereerst een goede verstaander moet zijn. De auteurs willen, door de inzet van sociale wetenschappen, met name bijdragen aan dit verstaan. Daartoe schetsen ze in het eerste hoofdstuk drie trends op religieus terrein die ze van belang achten: de betrokkenheid bij kerk en christelijk geloof neemt af, de christelijke traditie verandert en wordt orthodoxer en charismatischer, er is buitenkerkelijke religiositeit. Zelf had ik deze trends wat uitgebreider beschreven willen zien, aan de andere kant zijn ze op andere plaatsen al uitgebreid beschreven (en daar wordt goed naar gerefereerd) en zoeken de auteurs naar iets anders, namelijk een praktisch-theologisch, hermeneutisch model ten behoeve van de kerkelijk leider.

Vanaf hoofdstuk 2 krijgt het boek het karakter van een handboek c.q. inleiding, waarvan er overigens al meer op de markt zijn. De drie trends blijven daarbij de rode draad, waarop in elk hoofdstuk gereflecteerd wordt. In hoofdstuk 2 wordt gesproken over 'wetenschap' en in het bijzonder over de theologische en sociale wetenschappen. Wat maakt deze

vakgebieden tot een wetenschap en welke discussies zijn erover? Wat is hun eigenheid als wetenschap? Vervolgens komen in aparte hoofdstukken vijf wetenschappelijke visies op de drie maatschappelijke trends naar voren: een sociologische, een psychologische, een pedagogische, een antropologische en een systematisch-theologische. Het pedagogische perspectief vond ik verrassend, dat komt niet zo vaak in deze discussies terug maar het laat mooi zien hoe religieuze ontwikkeling en keuzes bepaald worden door patronen van opvoeding. De auteurs vatten de sociale wetenschappen dan samen onder de naam godsdienstwetenschappen, wat ik ten eerste een verkeerde keuze vind omdat deze term verwijst naar het vakgebied van de vergelijkende en beschrijvende studie van godsdienst en religie (en de sociale wetenschappen die zij presenteren als zelfstandige wetenschappelijke vakgebieden die zich *ook* met godsdienst bezig houden), en mij ten tweede erop bracht dat het vakgebied van de godsdienstwetenschappen, dat juist heeft bijgedragen aan de verruiming van de religieuze keuzemogelijkheden in de samenleving, niet behandeld is.

Mede omdat die trends in het eerste hoofdstuk zeer algemeen beschreven worden hebben deze hoofdstukken eerder het karakter van een korte inleiding in het vakgebied zelf, maar dat stoort niet omdat de auteurs de toekomstig kerkelijk

leiders willen aanzetten tot zelfstandig nadenken over deze trends. Dat blijkt ook uit het tweede deel van het boek, dat begint met een case-study van een jong gezin dat door de drukte van werk, huishouden en sociale verplichtingen nauwelijks meer in de kerk komt. Hoe daarop te reageren en wat kan de bijdrage zijn van de verschillende wetenschappen op dit punt? Daarna gaat het boek een abstractie hoger en beschrijft in hoofdstuk 9 'een theologische kijk op de godsdienstwetenschappen' en in hoofdstuk 10 - let op het verschil in titel - 'een interdisciplinaire ontmoeting' van godsdienstwetenschappen en theologie. U merkt aan mijn opmerking dat ik een voorkeur heb voor de tweede manier, voor zover ik al affiniteit heb met deze abstraherende manier van grensafbakening. Nee, doe mij maar het afsluitende hoofdstuk waarin in zes hermeneutische stappen een voorstel wordt gedaan hoe maatschappelijke gegevens kunnen worden ingebracht in een geloofsgesprek door de pastor/kerkelijk leider, op zo'n manier dat de waarde van de theologie en de sociale wetenschappen behouden blijft en er wordt toegewerkt naar een praktische handeling. Centraal in het model staat het principe dat door meer informatie meer keuzemogelijkheden ter beschikking komen, die vervolgens gewogen moeten worden. Origineel, goed opgeschreven, en toch niet revolutionair.

Drie kleine minpuntjes. Ten eerste ontbrak een literatuurlijst. Alles is mooi in de voetnoten opgeschreven, maar voor dit boek dat de status van handboek zeker verdient, is tenminste een *must-read* lijst een noodzakelijk iets. Ten tweede ontbrak het katholieke perspectief. De auteurs richten zich wel heel nadrukkelijk op orthodox-protestanten, maar die verzuilde mentaliteit is voorbij. Ook zijn de manier waarop ze de kwesties behandelen en hun schrijfstijl zodanig, dat ze gerust op een breder publiek mogen mikken. Bovendien zijn de drie trends niet alleen voor orthodox-protestanten en evangelischen van belang. Ten derde, hierop aansluitend, ik zou wat doen aan de titel die helemaal niet verwijst naar de inhoud. Noem het gewoon bij de naam: een model voor de kerkelijk werker om het Evangelie te verkondigen in een veranderende wereld. Of zo iets. De grote bijdrage van dit boek is dat ze een weg wijst om de veel gevoelde spanning tussen theologie en sociale wetenschappen juist op te lossen of hanteerbaar te maken;

spanningen lijken de auteurs daarbij niet te hebben en worden de lezers ook niet opgedrongen.

Dr. Erik Sengers is godsdienstsocioloog en coördinator Dienst Diocesane Caritas bisdom Haarlem-Amsterdam.

Pieter Boersema en Stefan Paas (red.) *Onder spanning. Een veelzijdige kijk op veranderingen in kerk en samenleving.* Utrecht, Kok 2011. ISBN 9789043518949. EUR 19,90.

RECENSIE

Kennismaken met de Citykerk

Peter den Hoedt

Kerkzijn in de stad is een thema dat velen bezig houdt. Het gaat dan meestal over missionaire vernieuwing of het roer omgooien vanwege ernstige krimp. Vaak een combinatie van beiden, in een poging te overleven in snel veranderende omstandigheden. Allerlei benaderingen worden hiervoor bedacht en uitgetoet. Het concept van de Citykerk heeft daarin een eigen plek verworven, maar is misschien nog niet bij iedereen bekend. Als dat zo is, moet daar snel verandering in komen. Het prettig leesbare boekje ‘Citykerken werken zo’ kan daarbij helpen.

Schrijver is de huidige Laurensparochie, Bert Kuipers. Aanleiding tot schrijven was het veertig jarig jubileum van het Laurensparochie, met als centrale vraag: *“wat doen we eigenlijk in die kerk in het hart van de stad en heeft het zin?”* Die kerk is de Grote of Sint Laurenskerk in de stad Rotterdam. Het Laurensparochie is een van de bewoners van die kerk, naast enkele andere kerkgemeenschappen en de stichting die het gebouw als eigenaar cultureel en zakelijk uitbaat.

Het boek bestaat uit twee delen. Deel 1 behandelt in vijf hoofdstukken de vraag wat een Citykerk is en waarom zij nodig is. Heel

verhelderend zijn de ontstaansgeschiedenis van het Laurensparochie in een periode van wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog en de verdere ontwikkelingen tot op heden. Toen de Laurenskerk weer in gebruik werd genomen en in 1971 het Laurensparochie werd geïnstalleerd, gebeurde dat in het besef dat hier *een nieuwe, aangepaste en op verandering gerichte vorm van kerkzijn* nodig was. Naar het voorbeeld van de Engelse Kathedraal werd gedacht aan dienstverlening, liturgie en vormen van gemeenschapsvorming. Het Laurensparochie moest niet een zoveelste wijkgemeente worden, maar iets voor de hele stad. In eerste instantie was het zelfs niet mogelijk om lid te worden. Belangstellenden werden geacht mede betrokken te blijven in hun oorspronkelijke (wijk)kerk. Later komt die mogelijkheid er wel en krijgt het Laurensparochie toch trekken van een (wijk)kerk met eigen leden. Daarmee wordt de Laurenskerk een Citykerk met een dragende gemeenschap. Niet alle Citykerken hebben dat.

Toch wil de Citykerk zich nadrukkelijk blijven onderscheiden van ‘gewone’ (wijk)kerken. Ook als die zich wel in de stad bevinden. Het is de vraag of dat helemaal terecht is. Ik weet van een ‘gewonere’ stadskerk in Rotterdam waar men vaak zegt: *“bij ons is het bijzondere gewoon en het gewone bijzonder”*. Daar komt nog bij dat vrijwel alle vitale stadskerken steeds meer een categoriaal karakter krijgen,

doordat ze zich op bepaalde punten onderscheiden van anderen en daarmee iets bieden voor de hele stad.

Veel onderscheidende kenmerken van de Citykerk die genoemd worden, herken ik in toenemende mate ook bij ‘gewone’ stadskerken. Maar de Citykerk onderscheidt zich wel nadrukkelijk met het gebouw en de locatie daarvan. Het gebouw van een Citykerk is vaak historisch en altijd monumentaal, op een wezenlijke plek in de stad. *“Het gaat om een zichtbare en voelbare plek waar het Woord van Gene zijde klinkt en om een plek waar het Brood gebroken en gedeeld wordt.”* Wat hierover wordt gezegd, doet mij denken aan het pleidooi van Tom Wright voor herwaardering van het Keltische idee van de ‘thin places’ (dunne plekken). Dat zijn plekken waar het gordijn tussen hemel en aarde bijna transparant lijkt te zijn.

De onderscheidende functie van het gebouw heeft naast een spirituele ook een culturele dimensie. In de Laurenskerk zijn de mogelijkheden hiervoor enorm toegenomen doordat de kerk werd overgedragen aan een stichting die het gebouw onderhoudt en exploiteert. Dit wordt niet als noodzakelijk kwaad, maar als mogelijk goed gezien. Het biedt mogelijkheden voor allerlei dwarsverbanden die er anders niet waren. Nadelen zijn er ook en ze worden niet verzwegen. Maar ze wegen niet op tegen de voordelen.

Bert Kuipers schrijft aansprekende dingen over de missionaire dimensie van het gebouw: *“De gelovige kant van het gebouw intrigeert veel mensen, zeker als ze geen idee meer hebben van kerk, traditie, geloof en religie. Er is iets in dat gebouw en dat was er al voordat alle andere instanties om het gebouw hun weg en hun plaats vonden. De enige constante in de hele stad. Daarom moeten we ons blijven concentreren op de dingen waar we goed in zijn, waar we misschien zelfs expert in zijn. Theologisch gesproken: onze roeping is het begin.”* Dat betekent in alles wat je doet trouw blijven aan de traditie van de kerk van alle eeuwen en proberen deze traditie voor moderne mensen levend en ervaarbaar te maken.

Het missionaire hoofdstuk sluit af met deze zinnen: *“Een plek verdienen in het publieke*

domein zul je dus moeten zien te bereiken met inhoudelijkheid, met creativiteit, met authenticiteit en met een appèl op wat mensen herkennen als eigenlijk in hun leven. Dat heet missie en dat proberen we met de dingen die we doen in de Laurenskerk. Een Citykerk die zijn best doet van zich te laten horen, met alle bondgenoten om zich heen.”

‘De dingen die we doen in de Laurenskerk’, worden op een rij gezet in deel 2 van het boek. En dat is nogal wat. De opsomming begint niet toevallig met liturgie en kerkmuziek. Daarin klopt het spirituele hart van de Laurenskerk. De liturgische praktijk wordt gekenmerkt door grote diversiteit, inclusief de bijbehorende spanningsvelden.

Verder volgen nog elf interessante hoofdstukjes die ik helaas niet allemaal kan bespreken. Mede vanwege overdraagbaarheid op ‘gewonere’ (stads)kerken springt voor mij het volgende eruit (bijna alles!): de kindervespers; het kerkzijn in een gesecculariseerd kerkgebouw; het diaconaal en maatschappelijk thematiseren van wezenskenmerken van de kerk (Laurentius als patroon der armen en het oorlogsverleden dat gedeeld wordt met anderen); de culturele vieringen (in een museum!); de verschillende netwerken van Citykerken (hier zijn karakteristieken van Citykerken te vinden) en ten slotte de bondgenoten, zonder wie Citykerken niet kunnen functioneren.

Het laatste hoofdstuk wordt afgesloten met een boeiend pleidooi voor de invoering van het fenomeen kanunnik. Een kapittel van kanunniken zou dan kunnen fungeren als spiritueel hart, dat zorg draagt voor de dagelijkse liturgische hartslag van het kerkgebouw.

Voor mij was dit boek een aangename kennismaking met de Citykerk. Tegelijk gaf ik al aan dat het onderscheid tussen Citykerken en ‘gewone’ stadskerken vloeiender is dan dit boek doet denken. In die zin was het een feest van herkenning en een ontdekking van allerlei toepassingsmogelijkheden. Maar dat maakt het boek juist relevant voor mensen die bij ‘gewone’ (stads)kerken betrokken zijn.

De vraag die aan de basis van dit boek lag was: *Wat doen we in die kerk en heeft het zin? Op*

het eerste deel van deze vraag heb ik een helder en enthousiasmerend antwoord gekregen, met een beeld van wat er gaande is in en rond de Laurenskerk en breder: het concept van de Citykerk. Impliciet is daarmee ook het tweede deel van de vraag beantwoord. Henk de Roest schrijft in zijn voorwoord: *“De stad wordt erdoor verrijkt.”* Daar sluit ik me van harte bij aan. Al was het alleen maar omdat de Laurenskerk een plek biedt waar het gordijn tussen hemel en aarde bijna transparant

lijkt, als een bruggenhoofd van het komende Koninkrijk op aarde.

Peter den Hoedt is gemeenteadviseur voor de Protestantse Kerk en werkt vooral in Amsterdam en omstreken.

Bert Kuipers, *Citykerken werken zo, veertig jaar Laurenspastoraat in Rotterdam*. Narratio, 2011, ISBN: 9789052635392.

Werkverband Kerkelijk Opbouwwerk **Uw bijdrage voor Nieuwsbrief en Website**

Het Werkverband Kerkelijk Opbouwwerkers bevordert uitwisseling van kennis, ervaring vragen en opinies onder kerkelijk opbouwwerkers, via de **WKO-Nieuwsbrief** en **www.wvko.nl**.

Neem contact op met de Werkgroep Communicatie en overleg uw ideeën en suggesties:

- is het iets voor de *Nieuwsbrief*?
- is het iets voor de *website* www.wvko.nl?
- is het zo acuut dat naar de leden *gemaild* moet worden?

Leden werkgroep:

Els Deenen: elsdeenen@planet.nl

Bert Glorie: b.glorie@hetnet.nl

Nico Belo: nbelo@che.nl

Marianne Jongerius: info@wvko.nl

Nieuwsbrief

Artikel

Actuele thema's uit het kerkelijk opbouwwerk. Belicht vanuit bepaald standpunt. Reflexief

Omvang: 2-3 pagina's, 1200 - 1800 woorden

Interview

Een interview profileert een werkveld, experiment, markant persoon in kerkelijk opbouwwerk

Omvang: 1 à 2 pagina's, 600 - 1200 woorden

Impressie

De thematiek van een studiedag, conferentie belicht vanuit de bezoeker.

Omvang 1 pagina, max 600 woorden

Boekbespreking

Informatieve bespreking van publicaties in veld kerkelijk opbouwwerk.

Omvang: 1 à 2 pagina's, 600 - 1200 woorden

Indeling:

Kop: uw mening over het boek in drie woorden

Boekbespreking door ... (uw eigen naam en eventueel uw functie).

Bibliografische gegevens: auteur, hoofdtitel, subtitel; uitgever, plaats, jaartal, ISBN, prijs.

Tekst bespreking: korte weergave inhoud, informatie over auteur(s), gemotiveerd oordeel inhoud; relevant voor wie, eventueel vormgeving, verwante publicaties.

Inleveren van uw bijdrage

- Tekst en illustraties digitaal aanleveren met begrijpelijke bestandsnaam; met zo min mogelijk opmaak.
- Inleveren bij: Marianne Jongerius (info@wvko.nl)

Nieuwsbrief

De WKO-Nieuwsbrief komt uit in maart, juni en november.

Deadlines: 1 maart, 1 juni, 1 november

Website / mail

Geef bij vacatures sluitdatum aan en link naar website eigen organisatie.